

Passende ambities

Woningcorporaties en sociale stijging in tijden
van maatschappelijke verandering

Vasco Lub (Bureau voor Sociale Argumentatie)

Radboud Engbersen (Platform31)

Slotnotitie Corpovenista vakgemeenschap Sociale Stijging

Uitgave

Platform31
Den Haag, februari 2013

Redactie: Willy van Riet
Drukwerk: Digital4.nl

Postbus 30833, 2500 GV Den Haag
www.platform31.nl

Platform31 is de fusieorganisatie van KEI, Nicis Institute, Nirov en SEV

Voorwoord

De start van een vakgemeenschap Sociale Stijging

De vakgemeenschap Sociale Stijging is ontstaan als vervolg op een onderzoek naar sociale-stijgingsprojecten in opdracht van Corpovenista. Kritische vragen en aanbevelingen in het evaluatierapport "Tussen droom en daad" (2010) vormden het vertrekpunt. Samen met vakgenoten gingen we in gesprek over de praktijk van sociale-stijgingsactiviteiten: wat werkt? Hoe geef je invulling aan professionaliteit? Samen zochten we een nieuw handelingsperspectief, een realistische, eigentijdse aanpak die past bij woningcorporaties. Juist in een tijd waarin de brede maatschappelijke rol van corporaties onder vuur ligt en door bezuinigingen verder onder druk staat. In een tijd waarin ook bewoners in kwetsbare wijken de gevolgen voelen van crisis en bezuinigingen.

Slotpaper na een jaar vakgemeenschap Sociale Stijging

Platform31 (SEV en KEI) begeleidde vakkundig de organisatie en leidde de bijeenkomsten van de vakgemeenschap. Vasco Lub van het Bureau voor Sociale Argumentatie en Radboud Engbersen van Platform31 hebben in voorliggende slotnotitie de rijke en weerbarstige praktijk van een aantal corporatieprojecten beschreven. Zij presenteren bovendien een gedurfde beschouwing over sociale stijging, de vier routes van de VROM-raad en de zin en onzin van de bijdragen die woningcorporaties daaraan kunnen leveren. Daar zijn we blij mee. Het kan het debat dat we zoeken verder brengen.

In deze slotnotitie komen bruikbare aanbevelingen en leerpunten aan bod. Om er en paar te noemen:

- Relatieve sociale stijging en de ambities ervan; voor veel mensen gaat het eerst om meedoen en rondkomen en pas later - of helemaal niet - om vooruitkomen.
- Werk vanuit primaire processen: wat kun je vanuit regulier werk bijdragen, of juist voorkomen.
- Formaliseer bewezen aanpakken, richt je op continuïteit en blijf niet hangen in projecten die stoppen zodra het geld op is, of de hype over is.
- Enthousiasme is geen legitimatie op zich, vertrek vanuit visie, focus en word concreet; effectiviteit vraagt vakmanschap en professionaliteit.

We gaan de slotnotitie hier verder niet samenvatten - lees hem! Wel voegen we als initiatiefnemers van de vakgemeenschap nog enkele overpeinzingen en kanttekeningen toe.

Sociale stabilisatie én stijging

De slotnotitie roept de vraag op of je als woningcorporatie moet kiezen voor sociale stabilisatie in plaats van stijging. Voor ons is het én-én. Wonen als vaardigheid vraagt in toenemende mate aandacht, vanwege de risico's die kwetsbare mensen vormen voor zichzelf en hun burens. Corporaties huisvesten echter verschillende doelgroepen en hebben hun bezit in wijken waar vaak meerdere problemen bij elkaar komen. Afhankelijk van doelgroep en woonwijk zetten ze een passende aanpak in. Voor een goede afweging over wat wel, of juist niet, is meer kennis over wat werkt van belang.

Stijgingsroutes en de rol van woningcorporaties

Wonen is ongetwijfeld de hoofdroute die corporaties het meest bewandelen wanneer ze werken aan sociale stijging. Corporaties werken met hun woningvoorraad dagelijks aan instap- en doorstroommogelijkheden voor allerlei soorten mensen, onder andere arm, welvarend, jong, oud, alleenstaanden, gezinnen, zorgbehoevenden. Samen met partners werken corporaties ook aan het creëren van mogelijkheden op de stijgingsroutes onderwijs, arbeid en vrije tijd - "zijpaden" vanuit de corporaties bekeken.

Ook gezondheid, tijdens één van de bijeenkomsten benoemd als ontbrekende stijgingsroute, is van invloed op sociale mobiliteit. Vanuit hun primaire processen als huisvester, werkgever en opdrachtgever bieden corporaties stages, leer- en re-integratieplekken en arbeidsplaatsen. Vaak gaat het om het versterken van basisvaardigheden die mensen nodig hebben voor scholing of werk. Tegelijk profiteren wijkbewoners van extra wijkbeheer, sport en spel, of verfraaiing van de publieke ruimte. De overheid komt niet voor niets met voornemens als de Participatiewet, die regelt dat 5% personeel met een beperking op de arbeidsmarkt aangenomen moet worden, of de wet "Werken naar vermogen". Het maakt duidelijk dat de samenleving - waaronder woningcorporaties - deze vraagstukken mee moet helpen oplossen. En dat sluit naadloos aan bij de aanbeveling het te zoeken in de eigen primaire processen, waaronder dus het eigen personeelsbeleid.

Wij beoordelen de route van de vrije tijd niet als meer passend voor woningcorporaties dan de route van onderwijs of van werk, zoals Lub en Engbersen suggereren. Corporaties zien geen van de zijpaden als hun primaire taak en bedienen ook niet alle facetten van de routes. Het komt er op aan hoe je als corporatie je inzet onderbouwt en verbindt met het eigen werkterrein, de problematiek in een wijk en de bedrijfscultuur. Het expliciet maken van taken, rollen en samenwerkingsverbanden die corporaties invullen en aangaan kan misverstanden ophelderen over de legitimatie van hun inzet. Wat ons betreft ligt over de grenzen van stijgingsroutes en belangen heen, in andere vormen van samenwerking juist de ruimte voor de zoektocht naar zinvolle nieuwe werkwijzen. Zonder dat de verschillende partners meteen mijlenver van hun kerntaken afraken.

Ankers, slimme combinaties en welbegrepen eigenbelang

Ankers voor de inzet van corporaties zijn hun doelgroep en het vastgoed waarmee zij werken: ze verhuren, onderhouden, beheren, renoveren en (her)ontwikkelen vastgoed voor groepen die niet op eigen kracht in hun huisvesting kunnen voorzien. Die activiteiten bieden kansen voor sociale stijging. Op terreinen als het bestrijden van overlast, huurschulden, maatschappelijke opvang en begeleiding kan nog meer bereikt worden, zeker als de samenwerking met andere maatschappelijke partners verbetert. Slimme combinaties bieden perspectief in tijden van bezuinigen. Bestaande voorbeelden zijn: tijdelijk leegstaand vastgoed wordt met korting verhuurd aan studenten, die in ruil voor die korting huiswerkbegeleiding verzorgen. Of aan (startende) ondernemers die de lokale economie een *boost* geven. Of aan buurtvrijwilligers die sport en spel voor kinderen organiseren.

Eerlijk is eerlijk: vaak zijn er meerdere doelen die corporaties nastreven, niet alleen voor het individu, maar ook voor de wijk en voor de corporatie zelf. Win-win-win. Noem het welbegrepen eigenbelang. Daar is niets mis mee. Inspanningen op sociaal terrein betalen zich uit in vermindering van vandalisme, overlast en incassokosten. In een grotere tevredenheid van bewoners, een beter imago en instroom in wijken, een grotere waarde van wijken. In mensen die mogelijk geïnteresseerd raken om bij een woningcorporatie te werken. En wanneer (meer) bewoners uit 'onze' wijk daarin zelf een actieve rol kunnen krijgen is dat geweldig. Dan gaan belangen sporen.

Een kritische spiegel: effectmeting

Het ontwarren van meerdere doelen, rollen, verantwoordelijkheden en beoogde resultaten is belangrijk, maar blijkt complex. Het stelt corporaties voor de uitdaging daarin meer scherp te creëren en duidelijk te zijn, zowel vooraf als achteraf. Veel corporaties hebben eigen afwegingskaders ontwikkeld voor hun inzet in wijken. Met de komst van "Wat werkt in de wijk" en de samenwerking bij het maken van MKBA's, doen corporaties weer een stap vooruit in hun professionalisering.

Ten slotte

Onze conclusie: het werk van woningcorporaties, zowel via innovatieve samenwerkingsverbanden als vanuit onze primaire processen biedt volop – prima te legitimeren – kansen voor sociale stabilisatie en stijging. Als die ruimte om te experimenteren te klein wordt, zoals nu dreigt te gebeuren, komen we niet verder. Een laatste aanbeveling van ons luidt dan ook: blij experimenteren, werk samen, deel de inzet van mensen en middelen en benut de lokale organisatiekracht van corporaties.

Memoreren we nog even de definitie sociale stijging: *'individueel ontwikkelingsproces waarin mensen, onder invloed van persoonlijke kenmerken en de toegankelijkheid van bestaansbronnen, zeggenschap en controle over het leven vergroten. Uitkomst is een objectieve of ervaren verbeterde sociaaleconomische positie'*¹. De definitie geeft nog eens duidelijk aan dat het van mensen zelf, maar ook van de toegang tot bestaansbronnen moet komen. Er blijft nog meer dan genoeg uit te vinden over hoe woningcorporaties daaraan zo goed mogelijk kunnen bijdragen.

Wat we als initiatiefnemers van de vakgemeenschap hoopten gebeurde: deelnemers kwamen niet alleen successen delen, maar stonden in toenemende mate ook open om onderling zorgen te delen, elkaar te bevragen. We hebben het afgelopen jaar veel geleerd en elkaar ook beter leren kennen. De vakgemeenschap Sociale Stijging wil daarom nog een jaar doorgaan om door uitwisseling en gezamenlijke reflectie de effectiviteit van onze inzet op het gebied van meedoen en vooruitkomen verder te ontwikkelen en te professionaliseren. Wie doet er mee?!

Marlies van Gelderen, Ymere
Guus Haest, Portaal
Marion Kranenburg, Eigen Haard
Eric Lugtmeijer, Parteon

---

¹ Definitie komt uit rapport "Tussen droom en daad" (DSP, 2010).

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Inleiding	9
1.1 De vrijblijvendheid voorbij	9
1.2 Sociale stijging als maatschappelijk vraagstuk	11
1.3 Vier routes	12
2. De rol van woningcorporaties in de vier stijgingsroutes	15
2.1 Onderwijs	15
2.2 Werk	17
2.3 Vrije tijd	20
2.4 Wonen	23
3. Conclusies	29
3.1 Over het concept sociale stijging	29
3.2 Over de relevantie van de vier routes	32
3.3 Over het organiseren van sociale investeringen	34
4. Aanbevelingen	37
4.1 Verweef sociaal-stijgingsbeleid in primair proces (stop de projectencarrousel)	37
4.2 Volg zoveel mogelijk de stijgingsroute “wonen” en neem van daaruit zijpaden	38
4.3 Formaliseer de interventies, informaliseer de facilitering	39
4.4 Handel uit welbegrepen eigenbelang en dat van de huurders	40
5. Epiloog: passende ambities	41
Geraadpleegde literatuur	43

1. Inleiding

1.1 De vrijblijvendheid voorbij

Ruim vier jaar geleden verscheen de publicatie *De vrijblijvendheid voorbij. Sociale stijging in de praktijk* (2008). In deze publicatie werden dertien projecten tegen het licht gehouden voor de bijdrage die ze leverden aan “sociale stijging”. In veel gevallen ging het om praktijken die al lange tijd bestonden, maar nu werden ze vanuit het perspectief van positieverbetering belicht. Sociale stijging ontwikkelde zich in die dagen tot een dominant beleidsconcept. Twee invloedrijke rapporten waren daar debet aan: het WRR-rapport *De Verzorgingsstaat Heroverwogen* (2006) en het advies van de VROM-raad, *Stad en stijging* (2006). In beide rapporten werd een pleidooi gehouden voor het opnieuw inhoud geven aan de functie van verheffing, aan de opwaartse mobiliteit van achterstandsgroepen. Of zoals het VROM-raad-advies het verwoordde: probeer niet alleen buurten fysiek te verbeteren, maar probeer ook te bewerkstelligen dat bewoners vooruit komen.

Sociale stijging als beleidstrend

Vervolgens werd zichtbaar dat nagenoeg alle sociale interventies in deze jaren met sociale stijging in verband werden gebracht. Zo verscheen maart 2010 de publicatie *Eerste hulp bij sociale stijging*. Het betrof een literatuuronderzoek naar Achter de Voordeur-aanpakken, uitgevoerd door het toenmalige Nicis Institute. Hoewel het thema sociale stijging in deze publicatie nergens behandeld werd, stond het wel in de titel. Ook projecten die de SEV begeleidde richtten zich op sociale stijging. Zie bijvoorbeeld het rapport *Nieuwe woonvormen* (maart 2010) voor “bijzondere doelgroepen”. Bij bijzondere doelgroepen kan men denken aan verslaafden, mensen met een verstandelijke handicap en psychiatrische patiënten. De vraag hier was: kunnen nieuwe, innovatieve woonvormen ervoor zorgen dat de bijzondere groepen uit een situatie van afhankelijkheid naar een meer onafhankelijke vorm van wonen groeien? Kunnen ze na verloop van tijd zonder woonondersteuning of woontoezicht. Anders gezegd: kunnen ze een stapje hoger komen op de woonladder? Bij het experimentenprogramma rond de wijkcoaches in Enschede, waar de SEV ook betrokken bij was, hetzelfde verhaal: helpt het wijkcoachesmodel mensen meer vooruit dan het traditionele model?

9

Sociale stijging als retoriek

Dit denken in termen van verbetering, opwaartse mobiliteit en vooruitgang is nergens beter zichtbaar dan in de Verenigde Staten. Het maakt onderdeel uit van de nationale cultuur van het land. De onlangs herkozen president Barack Obama belichaamt als geen ander die overtuiging. Zijn politieke agenda: vooruit, tegen de stroom in, naar een beter leven. “Alles is mogelijk”. In Nederland wordt meestal met enige scepsis naar deze retoriek gekeken. Toch, ook aan Nederlandse interventieprogramma’s ligt impliciet dan wel expliciet vaak een scenario van verbetering ten grondslag. In dergelijke scenario’s klimt een achterstandswijk uit het dal, slaagt een uitkeringsgerechtigde uit het granieten bestand van de bijstand te komen en krabbelt een vereenzaamde oudere weer overeind.

De vraag is alleen in hoeverre dergelijke scenario’s stroken met de dagelijkse praktijk. Veel mensen hebben al de grootste moeite om zich staande te houden en niet verder weg te zakken. Hoeveel inspanningen worden er niet gepleegd om de leefbaarheid van een ingewikkelde grotestadswijk te stabiliseren? Hoeveel “onderkantspecialisten” zijn in steden niet in de weer om kwetsbare huurders in het zadel te houden? En daarom zeggen sommige professionals: temper de ambities over sociale verheffing en voedt niet permanent ficties van verbetering.

Sociale stijging op de corporatieagenda

Juist dit type ervaringen vormde voor het platform Corpovenista de aanleiding om een vakgemeenschap Sociale Stijging in te richten. Eerder had Corpovenista de DSP-groep een eerste selectie van projecten op dit vlak laten evalueren. Zie het rapport *Sociale stijging: tussen droom en daad* (2010). Een van de uitkomsten daarvan was dat over de effectiviteit van sociale-stijgingsprojecten weinig te zeggen was, juist ook omdat ze in veel gevallen niet professioneel waren opgezet of geen resultaten maten. Oogmerk van de vakgemeenschap was om het concept sociale stijging kritisch te bezien en een reëel en professioneel handelingsperspectief voor corporaties te ontwikkelen. In zes bijeenkomsten boog de vakgemeenschap zich over de bruikbaarheid en het nut van sociale-stijgingstactieken en werden tal van projecten aan elkaar gepresenteerd en met elkaar bediscussieerd. Leidraad voor die bijeenkomsten vormden de vier “stijgingsroutes” die de VROM-raad destijds benoemde: onderwijs, werk, vrije tijd en wonen. De vakgemeenschap was multidisciplinair: naast corporaties waren deelnemers vertegenwoordigd uit de wereld van wetenschap, wijk economie, vastgoedontwikkeling, recreatie, openbaar bestuur, onderwijs en de hulpverlening². Platform31 begeleidde het traject en zorgde in samenwerking met het Bureau voor Sociale Argumentatie voor inhoudelijke analyse.

10

Deze kritische reflectie was een bewust doel van de vakgemeenschap. Als van alles en nog wat sociale stijging is, verliest het begrip elke betekenis. Dat is het risico van populaire beleidsclassificaties. In een bepaalde periode was het wellicht verstandig het begrip te gebruiken omdat het salonfähig was; zeker bij het in aanmerking komen voor subsidies. Maar sociale stijging verwerd zo wel tot een “stille ideologie” (Van Montfort e.a., 2012), tot een manier van denken die strategisch, gedachteloos en ongerefleeteerd werd omarmd. De vakgemeenschap heeft geprobeerd het begrip weer met betekenis te laden én het begrip weer bruikbaar te maken. Want zeker in de corporatiesector blijft het relevant. Sociale-stijgingsactiviteiten zijn nauw verbonden met de eigen geschiedenis van woningbouwcorporaties. Het “verheffen” van achterstandsgroepen via activerende woonmilieus en vormen van bemoeizorg is van oudsher een van hun taken (zie bijvoorbeeld Beekers, 2012). Ook vandaag de dag bestaat de inzet van veel professionals van corporaties bij de gratie van emancipatieambities. Ze vormen vaak de motor van hun beroepseer.

Het doel van deze publicatie

Voorliggende publicatie is bedoeld voor alle woningcorporaties die de historische lijn met hun verheffingstaken niet willen verbreken. We analyseren de oogst van de bijeenkomsten en verwoorden ambities voor het in de toekomst inhoud geven aan sociale stijging in de volkshuisvesting. Onderliggende boodschap is dat die ambities passend moeten zijn. Passend voor de corporaties zelf, die in de wijkaanpak niet meer alles alleen kunnen doen, maar ook passend voor de bewoners, wier sociaal-stijgingspotentieel niet onuitputtelijk is.

In dit eerste deel schetsen we de contouren van sociale stijging als maatschappelijk vraagstuk. Vervolgens gaan we dieper in op de stijgingsroutes die de VROM-raad destijds uitwerkte: onderwijs, werk, vrije tijd en wonen. In deel 2 analyseren we, mede aan de hand van de ervaringen uit de vakgemeenschap, de bijdragen van woningcorporaties op deze terreinen. Hierbij passeren tal van tactieken en praktijkcasussen de revue. In deel 3 trekken we inhoudelijke conclusies.

---

² Alle verslagen van de vakgemeenschap en beschrijvingen van de pitches zijn terug te vinden via: <http://www.kei-centrum.nl/pages/28953/Over-KEI/KEI-activiteiten/Vakgemeenschap-sociale-stijging.html>.

Hoe bruikbaar is het concept van sociale stijging? Hoe relevant zijn de vier routes voor de corporatiesector? En op welke wijze kunnen sociale investeringen worden georganiseerd?

Deel 4 bevat enkele aanbevelingen. Nu, eind 2012, is het politiek-maatschappelijke klimaat ten aanzien van corporaties drastisch veranderd. Hun speelruimte wordt door overheden en financiële tekorten begrensd. Kunnen ze überhaupt in deze nieuwe maatschappelijke constellatie aan sociale stijging inhoud geven? Op basis van onze analyse van de vakgemeenschap is het antwoord: ja. Dat kan door sociale-stijgingsactiviteiten te verweven in het eigen primaire proces en een visie op professionaliteit en effectiviteit te ontwikkelen. Onderdeel van die visie is een helder beeld van wat je als corporatie doet en voor wie je dat doet. En tot slot is iets van de heilige overtuiging van Obama uiterst bruikbaar. Bezieling en vakmanschap vormen immers een ijzersterk paar.

1.2 Sociale stijging als maatschappelijk vraagstuk

Opwaartse mobiliteit in Nederland onder druk?

Sociale stijging is in Nederland in politieke zin weer op de agenda gekomen toen het proces in kwantitatieve zin enigszins stokte. Na decennia van naoorlogse positieverbetering van groepen burgers laten recente cijfers een lichte kentering zien. De eerste tekenen van sociale daling doen zich voor. Uit een recente studie van de Nijmeegse sociologen Tolsma en Wolbers (2010) blijkt dat vanaf 1970 tot 1984 voor bijna 20 procent van de mannen tussen de 26 en 40 jaar gold dat zij het opleidingsniveau van hun ouders niet evenaarden. Bij voorgaande generaties lag dit percentage nog rond de 10 procent. Ook de stappen die mannen zetten op de onderwijsladder worden kleiner. Voor vrouwen zijn de cijfers redelijk constant gebleven of is juist een omgekeerd beeld zichtbaar. Vrouwen stijgen vaker en dalen minder. Voorts bestaat er een vrij sterke samenhang tussen het opleidingsniveau van ouders en het opleidingsniveau van hun kinderen. Nederland verschilt daarin van andere westerse landen die op dat gebied meer mobiliteit laten zien (Fischer, 2009). Ten slotte wordt in Nederland het thema sociale stijging nadrukkelijk in verband gebracht met het minderhedendebat. Van diverse zijden is gewaarschuwd voor het ontstaan van een etnische onderklasse en voor concentratie van werkloosheid, armoede en schooluitval bij allochtonen (zie Snel, 2006). Hoewel er op dit punt verbeteringen zichtbaar zijn, en vooral allochtone jonge vrouwen de achterstand inhalen, blijven de prestaties van niet-westerse allochtonen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt achter bij die van autochtonen (CBS, 2010).

11

Volgens de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) vertoont de vanzelfsprekende “belofte van sociale stijging” rafelranden. In het recente rapport *Nieuwe ronden, nieuwe kansen* (2011) betoogt de raad – zich mede baserend op cijfers van Tolsma en Wolbers - dat meer dan voorheen economische, sociale en culturele hulpbronnen het verschil maken ten koste van het onderwijs als traditioneel verheffingsinstrument. Ofschoon het rapport aan de hand van de cijfers niet altijd kan overtuigen dat er sprake is van een urgent maatschappelijk probleem, waarschuwt men voor de gevolgen van afnemende keuzemogelijkheden en kansen. De relatief vroege selectie in het onderwijs en de beperkte mogelijkheden voor het stapelen van opleidingen zouden een voorsorterende uitwerking hebben op kinderen uit verschillende lagen van de bevolking. Bovendien wordt de vanzelfsprekendheid van sociale stijging via het onderwijs ingeperkt door concurrentie op de arbeidsmarkt, aldus de raad. Een goede opleiding zou niet langer een garantie vormen voor een goede maatschappelijke positie (diplomainflatie). Het gaat ook om aanvullende competenties. Volgens de RMO laten deze ontwikkelingen zien dat de belofte van voortdurende en onbelemmerde sociale stijging in Nederland minder vanzelfsprekend is dan wellicht gedacht.

Hoger altijd beter?

Nog steeds is Nederland in termen van sociale mobiliteit een zeer open samenleving. Ons land kent geen rigide klassen of standen, en maatschappelijk succes wordt in hoge mate bepaald door individuele capaciteiten en prestaties. Paradoxaal genoeg kunnen de eerste tekenen van naoorlogse daling zelfs worden gezien als een logisch gevolg van de bereikte stijging (Herweijer, 2010). Steeds meer mensen hebben hoogopgeleide ouders en een grotere kans op sociale daling ligt daarmee voor de hand, omdat die groepen een plafond hebben bereikt. Een tweede kanttekening is dat bij de stille ideologie van sociale stijging veel wensdenken komt kijken. Filosoof Klaas Mulder heeft er op gewezen dat er veel maatschappelijk en economisch zinvol werk is voor mensen die “vriendelijk zijn en kunnen koken of timmeren” (zie Mulder, 2010). Hun maatschappelijke positie zou niet zonder meer moeten worden afgemeten aan hun stijgingskansen in de kenniseconomie. Volgens Mulder is *hoger* op de ladder niet altijd *beter*: te hoog mikken verhoogt de kans op stress en falen, en sociaal-stijgingsbeleid zou moeten erkennen dat ieders reikwijdte beperkt is.

1.3 Vier routes

12

Het sociale-stijgingsvraagstuk kan dus (nog) niet zonder meer worden gekenschetst als een breed maatschappelijk probleem. Deels kwam sociale stijging ook weer op de agenda juist omdat veel sociale problematiek geografisch geconcentreerd bleek te zijn: schooluitval, onvoldoende startkwalificaties, langdurige werkloosheid en schuldenproblematiek zijn vooral stedelijke problemen. In de hoek van de grootstedelijke vernieuwing is het thema sociale stijging dan ook al enkele jaren dominant. Dit is ook de context waarin veel woningcorporaties opereren, en aldus het conceptuele werkterrein van de vakgemeenschap. Juist in de meest kwetsbare stedelijke gebieden waar sprake is van (toenemende) concentratie van armoede en etniciteit gaat het steeds vaker niet alleen om het vergroten van de sociale cohesie of het verbeteren van de leefbaarheid, maar ook om het verbeteren van de sociaal-maatschappelijke positie van kansarme bewoners (zie bijvoorbeeld Uyterlinde e.a., 2009b; Engbersen e.a., 2008; Veldboer e.a., 2007; Uitermark, 2005). Op zichzelf een logische ontwikkeling, aangezien armen – mensen met een maandelijks netto-inkomen van 940 euro of minder – vooral in de grote stad wonen (zie CBS, 2011).

Het eerder genoemde VROM-advies *Stad en stijging* (2006) pleitte in dit verband voor een wisseling van perspectief in de stedelijke vernieuwing. Het accent zou moeten liggen op het faciliteren van “stijgingsaspiraties” van bewoners en het wegnemen van belemmeringen die het realiseren van die aspiraties in de weg zouden staan. Daarbij zou sociale stijging niet alleen moeten worden opgevat als economische stijging maar ook als de mate van zelfontplooiing en gevoelens van maatschappelijke zekerheid van mensen. Tegen deze achtergrond werkte de raad vier stijgingsroutes uit: onderwijs, arbeidsmarkt, wonen en vrije tijd. Het perspectief van binding van bewoners met hun woonomgeving (vertrouwdheid, thuis voelen, herkenning en erkenning) sneed hier als een vijfde thema doorheen.

Hieronder staan we uitgebreider stil bij de stijgingsroutes van de VROM-raad³. Aansluitend kunnen we in het volgende deel – mede aan de hand van de ervaringen uit de vakgemeenschap – een inschatting maken van de bijdragen van woningcorporaties op deze terreinen.

---

³ Per 1 januari 2012 ging de VROM-raad op in de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), een strategisch adviescollege voor regering en parlement op het brede domein van de fysieke leefomgeving.

Onderwijs

In achterstandswijken wordt de voorsorterende uitwerking van de vroege selectie in het Nederlandse onderwijs mogelijk uitvergroet.

De selectieve verwachtingen van leerkrachten over de (latere) prestaties van leerlingen vallen daar vaak lager uit. Zo krijgen allochtone basisschoolleerlingen – die gemiddeld vaker in een achterstandswijk wonen – met dezelfde CITO-score als autochtone klasgenoten doorgaans een lager schooladvies (Van Schoonhoven, 2008). Evenals de RMO hecht het VROM-advies daarom veel waarde aan de stapelmogelijkheden van leerlingen (doorstroomroutes) in het onderwijs en het volgen van bijscholing en cursussen voor volwassenen. Probleem is bovendien dat juist van kinderen afkomstig uit kwetsbare gezinnen, die van huis uit nauwelijks ondersteuning krijgen, veel zelfstandigheid wordt gevraagd. De VROM-raad acht daarom interventies als mentorprojecten en huiswerkbegeleiding van groot belang. Dit zijn concrete voorbeelden van de ondersteunende contexten waar de RMO over spreekt. Dit duwtje in de rug kan het verschil maken tussen een succesvolle en niet-succesvolle loopbaan, aldus de VROM-raad. De raad benoemt daarnaast de voortschrijdende etnische segregatie op scholen en het ontbreken van een kwalitatief hoogwaardig onderwijsaanbod (havo/vwo, hbo) in de economisch zwakkere delen van de stad als belemmeringen in de onderwijsroute.

Arbeidsmarkt

Het kenniskapitaal van bewoners in achterstandswijken schiet over het algemeen te kort. Hierdoor is men vaak afhankelijk van tijdelijke banen of banen die gevoeliger zijn voor schommelingen in de conjunctuur. De VROM-raad schetst verschillende ontwikkelingen die de kansen op het vooruitkomen op de arbeidsmarkt beperken. De opkomst van de kenniseconomie stelt steeds hogere eisen aan de startkwalificaties van jongeren. Veel jongeren in achterstandswijken zijn juist op dit punt kwetsbaar. Werkgelegenheid trekt zich steeds meer terug in grootschalige werkgebieden, productiearbeid verdwijnt soms helemaal uit de steden. Men komt zo minder in aanraking met passend werk. Bovendien verdwijnen gesubsidieerde banen voor een groep mensen die voor reguliere arbeid niet in aanmerking komt. De VROM-raad ziet de betrokkenheid van ondernemers bij de wijk als een kans (bedrijven in de stad kunnen een brug slaan met de hen omringende burgers) en hecht veel waarde aan het scheppen van ruimte voor wijk economie (functiemenging). Dit zou de jeugd op jonge leeftijd met werk in aanraking laten komen. De aanwezigheid van bedrijven zou bovendien de levendigheid en vitaliteit van de wijk als geheel versterken. Concreet stelt de raad dat gemeenten en corporaties niet alleen ruimte moeten *behouden* voor economie in de wijk maar hiervoor ook ruimte moeten *maken* in stedelijke vernieuwingsplannen.

13

Vrije tijd

Vrije tijd lijkt op het eerste gezicht geen voor de hand liggende stijgingsroute. De VROM-raad redeneert echter vanuit de premisse dat recreatie, sport en cultuur de zelfontplooiing van mensen stimuleren. Hierbij openbaart zich de aanname dat sociale stijging niet alleen moet worden gezien als *economische* stijging maar ook als de mate van zelfontplooiing van mensen. De RMO spreekt op haar beurt van het belang van beleefde sociale mobiliteit. Het gaat dan om de mate waarin mensen *het idee* hebben dat zij mogelijkheden hebben voor stijging. Aan te nemen valt dat zelfontplooiing via vrijetijdsactiviteiten hieraan kan bijdragen. De VROM-raad noemt als belangrijkste stijgingsroutes de verbreding van eigen capaciteiten, interesses en netwerken, van hobby of sport je werk maken en van vrijwilligerswerk doorstromen naar regulier werk. Belemmeringen in de vrijetijdsroute omvatten onder meer het tekort aan speelruimte voor de jeugd, de verschuiving van sport en groen uit stadsdelen naar de stadsrand en het schrale culturele aanbod in kwetsbare wijken (gebrek aan bibliotheken, theaters, muziekscholen enzovoorts).

Om deze obstakels weg te nemen, moet volgens de raad niet alleen worden geïnvesteerd in de aanleg van speelruimte voor de jeugd maar ook in het onderhoud en beheer van openbare ruimte. Daarnaast zou er “meer stad in de wijk” moeten komen door stedelijke culturele voorzieningen in de wijk te vestigen.

Woningmarkt

Het spreekt voor zich dat de mogelijkheden om te stijgen op de woningmarkt sterk zijn ingegeven door de financiële mogelijkheden van mensen (inkomen, vermogen en kredietverlening). Hierbij tekenen zich evenwel grote verschillen af tussen eigenaar-bewoners (relatief hoog inkomen, veel vermogen) en huurders (relatief laag inkomen, weinig vermogen). De VROM-raad acht deze tweedeling te extreem en ziet in veel steden treden op de woonladder ontbreken. Door een tekort aan woningtypen en woonmilieus wordt de woningmarkt als stijgingsroute beperkt. Zo is de entree van starters een welbekende ontbrekende trede. Diverse arrangementen zijn hiervoor inmiddels ingezet (stedelijke vernieuwing, differentiëren van woongebieden), maar met name in de grote steden blijft de problematiek voorlopig bestaan of zijn vernieuwingsoperaties als gevolg van de financiële crisis stilgezet. Bovendien maken de lange wachtlijsten in de huursector en vooral de – nog altijd relatief hoge – koopprijzen en strengere krediet-eisen van banken het voor starters moeilijk om een eerste stap op de ladder te maken. Daarnaast moet er volgens de raad aandacht zijn voor de huisvesting van sociale stijgers die graag in de eigen wijk een woning willen kopen. De bouw van middeldure huurwoningen kan in die behoefte voorzien. Ook geven nieuwe koop-huurarrangementen zittende bewoners de mogelijkheid om een woning in de eigen wijk te kopen.

2. De rol van woningcorporaties in de vier stijgingsroutes

Sociale-stijgingsactiviteiten zijn nauw verbonden met de eigen geschiedenis van corporaties. Het “verheffen” van achterstandsgroepen via activerende woonmilieus en vormen van bemoeizorg is van oudsher een van hun taken (Groenendijk e.a., 2010; zie ook Beekers, 2012). De Tilburgse woningbouwcorporatie Tiwos maakte “volksverheffing” zelfs weer tot centrale missie van haar organisatie. Maar dat betekent nog niet dat elke mogelijke bijdrage aan sociale stijging moet worden opgepakt of dat iedere kwetsbare bewoner omhoog hoeft. Relevant is het concept van de “slimme corporatie” (R. Engbersen en G. Engbersen). Een slimme corporatie maakt optimaal gebruik van de eigen kwaliteiten maar verspilt geen tijd, geld en energie aan zaken waar ze niet voor gekwalificeerd is of waar ze niet effectief op kan opereren.

De maatschappelijke context waarbinnen woningcorporaties functioneren, is bovendien sterk veranderd. De stroom sociale projecten na het uitkomen van het stijgingsrapport van de VROM-raad (2006) is enigszins afgezwakt. Verliezen op de vastgoedmarkt, gevallen van financieel wanbeleid en een op handen zijnde herschikking van de corporatiewereld door de politiek hebben ervoor gezorgd dat woningcorporaties in hun (sociale) ambities gas terugnemen. Desondanks blijven zij onverminderd een belangrijke speler in de wijkaanpak: 80% van alle huurwoningen in Nederland zijn in hun bezit, wat neerkomt op liefst 2,4 miljoen woningen. Wat kunnen corporaties ondernemen om bewoners vooruit te helpen? Welke perspectieven liggen er voor hen? En wat is anno 2012 relevant en wat minder relevant voor een woningbouwcorporatie om op te pakken? Dergelijke vragen zijn in de vakgemeenschap aan de orde gekomen. De routes dienden daarbij als leidraad voor de themabijeenkomsten. In dit deel analyseren we de sociale-stijgingsbijdragen voor corporaties, geordend naar de vier routes van de VROM-raad.

15

2.1 Onderwijs

De vakgemeenschap brengt aan het licht dat onderwijs een ambivalent stijgingsdomein vormt voor corporaties. Enerzijds is onderwijs zelf een logisch aanknopingspunt voor positieverbetering van (kwetsbare) bewoners. In onze “diplomademocratie” (Bovens en Wille, 2011), is het immers lastig stijgen zonder de juiste papieren. Anderzijds staat het thema ver af van de kerntaak van corporaties. Onderwijs is primair een overheidstaak. De uitvoering daarvan ligt bij bevoegde opleidingsinstellingen en in mindere mate bij het welzijnswerk (bijvoorbeeld als het gaat om voorlichting, cursussen).

Investeren in de hardware

Met betrekking tot bijdragen op het gebied van onderwijs zoeken corporaties het dan ook in eerste instantie in de *hardware*: de facilitering van fysieke voorzieningen. Een groot prestigieus project dat momenteel door Woonbron wordt uitgevoerd is de Campus Hoogvliet in Rotterdam. In de campus wordt een combinatie van middelbaar (beroeps)onderwijs, wonen, werken en recreatie gerealiseerd. De Campus vormt een complex van gebouwen waar de scholengemeenschappen Penta, Zadkine en Einstein een nieuw onderkomen krijgen. Daarnaast zijn er allerlei voorzieningen waar ook bewoners uit de wijk gebruik van kunnen maken, zoals een wijkrestaurant, sportgelegenheid en een art studio.

Het idee is dat met de Campus het onderwijsaanbod in Hoogvliet kwalitatief wordt verbeterd en het meer mogelijkheden biedt voor jongeren om voortgezet onderwijs in Hoogvliet te volgen. Men werkt hierbij samen met de onderwijsinstellingen en de deelgemeente, de gemeente Rotterdam en diverse Rotterdamse ondernemers. Volgens Erwin Zwijnenburg (directeur Woonbron Hoogvliet) is het een traject geweest waarbij flink wat hobbels genomen moesten worden. Een van de leerpunten is het letten op ambities. Wanneer de ambities te dominant zijn, bestaat de kans dat hierop wordt blindgestaard en dat er niet meer wordt gekeken naar de (financiële) risico's van een project ("het project *moet* dan gewoon gerealiseerd worden"). Andere lessen die tijdens de vakgemeenschap naar voren kwamen, is dat een onderwijsproject gericht op de hardware rendabel moet zijn in de exploitatie indien de corporatie geen te grote trekkersrol wil innemen. Hiervoor dient al van tevoren een duidelijke en zakelijke samenwerkingsovereenkomst te zijn opgesteld. Deze punten staan volgens Zwijnenberg symbool voor de nieuwe tijd waarin corporaties moeten functioneren.

Die nieuwe tijd heeft ook zijn weerslag op de sociale investeringsplannen van het in financiële moeilijkheden geraakte Vestia. In de armste delen van Rotterdam-Zuid heeft de corporatie een talentenontwikkelingsprogramma opgezet waarin de corporatie zelf een faciliterende rol heeft. Veel kinderen die opgroeien op Zuid hebben een heel kleine belevingswereld en actieradius, zo betoogde programmamanager Hans Moerenhout in de vakgemeenschap. De wijk is voor hen daarom extra belangrijk in hun ontwikkeling. Bovendien worden zij door Vestia gezien als de verbinding tussen verschillende ouders en organisaties, waardoor ook andere bewonerscategorieën kunnen worden bereikt. Op dit moment zijn er plannen om vijf multifunctionele schoolgebouwen te realiseren. Door de jongste ontwikkelingen binnen Vestia is het investeringsprogramma voor het realiseren van een aantal van deze MFA's echter herzien: twee voorzieningen moesten worden geschrapt, en het Rijk moest financieel bijspringen voor de realisatie van de overige drie.

16

Investerings in de software

Een tweede tactiek van corporaties in het onderwijsdomein richt zich meer op de *software*: het organiseren van bijscholing voor kansarme bewoners of jongeren. De DSP-evaluatie *Sociale stijging: tussen droom en daad* (2010) laat zien dat veel corporaties rechtstreeks of zijdelings participeren in sociale-stijgingsprojecten met een educatief karakter. Voorbeelden zijn mentorprojecten en huiswerkbegeleiding voor kansarme jongeren door studenten in achterstandswijken. Een corporatie kan bijvoorbeeld studenten tegen een gereduceerd huurtarief kamers in een achterstandswijk laten betrekken, maar als tegenprestatie een paar uur huiswerkbegeleiding vragen voor kansarme jongeren uit de buurt. Ook duurzamere mentorprojecten zijn soms deel van het sociale investeringsbeleid van corporaties, om zowel jongeren als volwassenen aanvullende competenties eigen te maken.

Tijdens de vakgemeenschap ontstonden de projecten die meer zijn gericht op de software van Portaal in Nijmegen, Ymere in Amsterdam-Oost en Eigen Haard in Amsterdam-West. In het project "Zorg voor aandachtswijken" van Portaal in het Nijmeegse Waterkwartier kregen werklozen uit de wijk met een grote afstand tot de arbeidsmarkt de mogelijkheid een eenjarige opleiding in de zorg te volgen om hun kansen op de arbeidsmarkt te verbeteren. Het Talentenhuis Transvaal in Amsterdam-Oost (Ymere) betreft een samenwerking met een vmbo en studenten die tijdelijk in de wijk wonen en de leerlingen begeleiden. Het project richt zich op gemotiveerde leerlingen die worden belemmerd in hun ontwikkeling door het ontbreken van structuur en overzicht, ruimte om thuis rustig huiswerk te maken, of de afwezigheid van familie of vrienden die ondersteuning kunnen bieden in hun sociale en persoonlijke ontwikkeling. In het Talentenhuis Transvaal wordt deze leerlingen een intensief programma geboden gericht op persoonlijke groei.

Activiteiten gericht op het versterken van de leeromgeving en het verbreden van de leefwereld, biedt de leerlingen de structuur en regelmaat die nodig is om succesvol te zijn op school en in de maatschappij, zo is de gedachte. Woningcorporatie Eigen Haard, ten slotte, zette in Amsterdam zogenoemde Wijkpartnerschappen op. Bijvoorbeeld met Stichting Ekmel, een van origine Turks studiecentrum en internaat in Nieuw-West waar 80 jongeren wonen en studeren. In de relatie staat “ruilen” centraal: enerzijds helpt Eigen Haard Stichting Ekmel met huisvesting van vrijwilligers van de stichting en anderzijds helpt de stichting Eigen Haard met schoonmaken en het opknappen van complexen.

Conclusie onderwijs: kunnen is niet hetzelfde als moeten

Juist omdat onderwijs op het eerste gezicht voor corporaties geen voor de hand liggende bijdrage betreft, verdient het kritische reflectie. Corporaties hebben steeds minder middelen voor grootschalige investeringsprogramma's voor schoolvoorzieningen of het bouwen van multifunctionele accommodaties waarin educatie wordt aangeboden. Nogal wat deelnemers aan de vakgemeenschap plaatsten dan ook juist op dit domein kanttekeningen bij de bijdragen van woningbouwcorporaties. Beweegt men zich hiermee niet te veel op het terrein van de overheid? Hoe groot is het risico op megalomane projecten? En is het geoorloofd dat een corporatie een educatief programma voor wijkjongeren sponsort wanneer tegelijkertijd de woontechnische staat van een groot deel van de woningen te wensen overlaat?

De analyse van de stijgingsroute onderwijs illustreert dus dat woningcorporaties op dit terrein weliswaar veel *kunnen* doen, maar niet per definitie veel *moeten* doen. Een kritische ontleding van de route onderwijs raakt ook aan legitimatiekwesities. Corporatiemiddelen worden grotendeels onttrokken aan huurdersgeld. Maar het verband tussen de investering enerzijds (het bieden van onderwijs) en het belang van het gros van de huurders anderzijds (prettig wonen), wordt bij een al te grote of ongerichte bijdrage van corporaties aan onderwijsinitiatieven misschien te ver uit elkaar getrokken. Vooral daar waar het educatie betreft waar ook andere doelgroepen dan huurders van kunnen profiteren. Bovendien gaat het bij het bouwen van scholen en het beschikbaar stellen van huisvesting – de *hardware* – al gauw enkel “om de vorm”. Investeren in schoolvoorzieningen is prijzenswaardig maar dit zegt nog niets over de kwaliteit van het onderwijs, iets waar een woningcorporatie geen invloed op heeft. Of zoals expertpanellid Reinout Kleinhans (TU Delft) het in de vakgemeenschap verwoordde: “In het gebouw moet het gebeuren, het gebouw zelf is bijzaak.”

17

2.2 Werk

Evenals de route onderwijs vormt de stijgingsroute “werk” voor corporaties een ietwat gekunsteld beleidsdomein. Woningbouwcorporaties zijn er immers niet voor het scheppen van werkgelegenheid. Wat evenwel als eerste opvalt uit de vakgemeenschap is dat corporaties het thema aangrijpen als activeringsmiddel. Niet zozeer het verkrijgen van werk op zich staat centraal, maar het activeren en het ontwikkelen van talenten en vaardigheden van bewoners op achterstand. Of en op welke termijn daarmee echt betaald werk wordt gerealiseerd, lijkt van secundaire zorg. In die zin bewegen corporaties zich vooral op de derde en vierde trede van de klassieke stijgingsladder werk (zie figuur 1).

Figuur 1. De stijngsladder werk

In het programma Sleutels voor Kansen van corporatie de Woonplaats in Enschede krijgen bewoners bijvoorbeeld de kans zich te ontwikkelen op opleidings- of werkgebied, waarbij de corporatie actief bemiddelt tussen vraag en aanbod. Het verkrijgen van betaald werk is hierbij geen doel op zich, maar wel het “motiveren van mensen en het stimuleren van zelfredzaamheid”. De “Sleutelmakelaar” (een medewerker van De Woonplaats) werft kandidaten en stelt zogenoemde sleutelcontracten op. Hij of zij koppelt de vraag van een bewoner aan het lokale aanbod van ontwikkelingsmogelijkheden, onder het motto “voor wat, hoort wat”. Zo liet de corporatie enkele bewoners via een cursus activiteitenbegeleiding activiteiten in de wijk opzetten. Een deelnemer organiseerde bijvoorbeeld een dansschool voor vrouwelijke bewoners.

18

Intern potentieel

Naast het activeren, blijkt dat corporaties zelf een zeker intern potentieel hebben voor het bieden van werkgelegenheid aan kansarme bewoners. Bij de buurtbeheerbedrijven van Ymere kunnen jongeren via klussendiensten stage lopen in hun eigen wijk. Op die manier leren ze de praktische vaardigheden vereist voor een vakopleiding en hoopt men ze bovendien meer te betrekken bij hun buurt. De jongeren werken vier dagen per week en gaan een dag naar school. Ook het werkgelegenheidsbeleid van corporatie Portaal richt zich op dergelijke trajecten. Portaal biedt jaarlijks vijftig stageplekken en veertig reïntegratieplekken aan, waaronder assistent buurtbeheerders. De stages lopen goed, maar de reïntegratieplekken zijn lastig in te vullen, zo lichtte Guus Haest van Portaal tijdens de vakgemeenschap toe. Er zijn moeilijkheden rondom werving en begeleiding, met name bij het wijkgerichte aspect daarvan. Zo blijft een wijkconomie een heel kleinschalig fenomeen en blijft het zoeken welke kennis en vaardigheden waar in te zetten. Portaal worstelt met de vraag wat zij hierover met opdrachtgevers (reïntegratie- en werkbedrijven) kan afspreken.

De casussen van Ymere en Portaal laten zien dat een beetje stedelijke corporatie jaarlijks tientallen stageplekken te vergeven heeft, zowel op kantoor (administratieve ondersteuning) als in de wijk (buurtbeheerbedrijven). Maar ook hier geldt weer dat het eerder gaat om activering en talentontwikkeling dan om betaald werk; het betreffen immers stages. Een belangrijk knelpunt bij het aanboren van die interne werkgelegenheid is dat corporaties primair wijkgebonden organisaties zijn.

Veel corporaties richten hun sociale activiteiten gebiedsgericht in, maar zoals blijkt uit de ervaringen van Portaal, blijft het risico bestaan dat corporaties juist daardoor in cirkels ronddraaien: de lokale wijk economie biedt vaak te weinig massa om serieus een verschil te maken in het werkgelegenheidsperspectief voor kansarme bewoners. Bovendien ontstaat het risico dat bij werkgelegenheidsprojecten van corporaties de sterkeren onder de sociaal zwakkeren voorrang krijgen omdat voor de kansarmen de begeleiding naar betaald werk een te grote investering vormt.

Straatwijsheid tegenover bureaucratie

Een derde inzicht dat de vakgemeenschap bij het thema “werk” aan het licht bracht, is dat sommige corporaties bewust hun *streetwise* positie gebruiken om de bureaucratie te omzeilen die is ontstaan rond maatschappelijk kwetsbaren. Nog altijd wordt de onderkant van de arbeidsmarkt ondersteund door een waaier van verzorgingsstaatarrangementen. Nogal wat bewoners in wijken met veel corporatiebezit zijn hierin vast komen te zitten en als gevolg hiervan in hun persoonlijke ontwikkeling tot stilstand gekomen of in sociaal isolement geraakt. Als reactie hierop presenteren sommige corporaties zich derhalve als institutioneel alternatief voor deze bewonerscategorie. Een alternatief dat voorbijgaat aan de afstandelijke systeemwereld van traditionele werkgelegenheidsinstanties. Zo constateerde men in de gemeente Enschede dat er in de achterstandswijken veel professionals rondlopen voor kansarmen. Die professionals zijn echter verzonken geraakt in een overlegstructuur die niet slagvaardig en effectief werkt en waarbij bovendien de moeilijke gevallen tussen het wal en het schip kunnen raken. In Enschede besloot men daarom de krachten te bundelen en acht tot tien professionals van verschillende organisaties te laten vervangen door één wijkcoach. De wijkcoaches worden betaald door de corporaties, maar de gemeente draagt de verantwoordelijkheid. Het doel van deze aanpak is “de verantwoordelijkheid voor de eigen omgeving en zelfredzaamheid te stimuleren”. Momenteel worden 100 gezinnen geholpen door vier coaches.

19

In het activeringscentrum “Casa Jemie Makandra” van Eigen Haard en Stadgenoot in Holendrecht (Amsterdam-Zuidoost), tracht men de participatie van kansarmen te bevorderen door bewoners op laagdrempelige wijze de gelegenheid te bieden in hun eigen buurt iets voor anderen op te zetten. Centraal staat de persoonlijke groei en ontwikkeling die zij als gevolg hiervan hopelijk doormaken. Men probeert vooral door te dringen tot de leefwereld van huurder die het op enigerlei wijze moeilijk hebben, om gericht barrières voor sociale stijging weg te nemen. Volgens projectleider Juriaan Otto staan de standaard reïntegratietrajecten van het UWV hiervoor te ver af van de leefwereld van kansarme burgers. In een jaar tijd zijn bijna 300 bewoners bereikt, hoewel onduidelijk blijft welke concrete stappen zij hebben gemaakt. In de vakgemeenschap relativeerde Otto evenwel een te sterke focus op de resultaten: voor veel huishoudens is het eerst zaak persoonlijke problemen op te lossen alvorens zij stappen kunnen maken op de arbeidsmarkt.

Conclusies werk: bijdrage van corporaties voor tweeërlei uitleg vatbaar

De vakgemeenschap laat zien dat corporaties de laatste jaren niet schroomden om zich op het terrein te begeven van het maatschappelijk werk of de arbeidsvoorziening. Eigen Haard en Stadgenoot positioneren hun activeringscentrum zelfs als noodzakelijke tegenhanger van de grote reïntegratiebedrijven. Zelfverklaarde succesfactoren van de aanpak zijn de kleinschaligheid, de individuele coaching en de persoonlijke aandacht. Hierdoor zou er meer oog zijn voor de (vaak verborgen) vaardigheden van bewoners, iets wat er volgens de corporaties bij de anonieme reïntegratiebedrijven aan ontbreekt. De inzet van de wijkcoaches in de gemeente Enschede die worden gefinancierd door de Enschedese corporaties berust op soortgelijke argumentatie (doorbreken van bureaucratie, persoonlijke aandacht).

Maar wat leveren deze activiteiten op in termen van arbeidsmarktparticipatie? Zijn corporaties in staat burgers in kwetsbare wijken meer in aanraking te brengen met passend werk zoals de VROM-raad destijds voor ogen had? Bezien vanuit de vakgemeenschap is het antwoord voor tweeërlei uitleg vatbaar. Voor lager tot middelbaar opgeleide jongeren in achterstandswijken lijkt er enig potentieel aanwezig. De klussendiensten, buurtbeheerbedrijven en onderhoudsploegen van corporaties blijken een vrij natuurlijke match met de (technische) vakopleidingen van bijvoorbeeld ROC's. Door het aanbieden van werkervaringsplaatsen worden de kansen op de arbeidsmarkt voor deze jongeren verhoogd. Nederland kampt tenslotte met een nijpend tekort aan technische vakkrachten. Voor de werkactivering van volwassenen lijken de kaarten minder gunstig geschud. Hier blijven de activiteiten van corporaties enigszins steken in het grijze gebied van ontplooiing en het stimuleren van zelfredzaamheid. Vanuit sociaal oogpunt uiteraard nobele doelstellingen, maar men kan onvoldoende beargumenteren in hoeverre bewoners hiermee concrete stappen maken op de maatschappelijke ladder. Zo signaleerde het evaluatieonderzoek van de Universiteit Twente naar de Enschedese wijkcoaches weliswaar een verbetering van sociale vaardigheden van de deelnemers (overigens op basis van inschattingen van de wijkcoaches zelf), maar kon men minder inzichtelijk maken in hoeverre dit tot concrete resultaten leidde inzake hun positieverbetering (zie Klok e.a., 2012: 9).

Tot slot legde de vakgemeenschap evenals bij het thema onderwijs, ook hier weer enkele legitimatiekwesaties bloot. Waarom zouden corporaties hulpverleners voor probleemgezinnen moeten financieren (wijkcoaches Enschede)? Wie zegt dat een corporatie moet bemiddelen tussen vraag en aanbod op de lokale arbeidsmarkt (Sleutels voor Kansen)? En waarom zou een corporatie de taak van het reïntegratiebedrijf moeten overnemen (Activeringscentrum Holendrecht)?

20

2.3 Vrije tijd

In het VROM-rapport *Stad en Stijging* wordt beschreven dat via vrijetijdsactiviteiten als recreatie, sport en cultuur persoonlijke capaciteiten, interesses en netwerken van bewoners kunnen worden ontwikkeld (vergroting van het sociaal kapitaal). Daarnaast is het mogelijk om van een hobby of sport je werk te maken (vergroting economisch kapitaal), wat eveneens als een vorm van sociale stijging kan worden gezien. Het werken aan sociale stijging via de route "vrije tijd" lijkt – evenals onderwijs en werk - op het eerste gezicht ver af te staan van de kerntaak van corporaties. Toch raakt het thema dicht aan de natuurlijke capaciteiten van corporaties dan de eerste twee stijgingsroutes. Zeker in achterstandswijken vindt vrijetijdsbesteding voor een groot deel plaats in de publieke ruimte, en die besteding moet geaccommodeerd worden. De VROM-raad wees er in dit verband op dat vooral in dichtbevolkte stadswijken de ruimte om buiten te spelen onder druk is komen te staan, waardoor vooral kinderen worden belemmerd in hun ontwikkeling. Ook een verschraving van culturele voorzieningen in achterstandswijken kan van negatieve invloed zijn op de stijgingsmogelijkheden van bewoners, zo betoogde de raad destijds. Woningbouwcorporaties kunnen bijgevolg maatschappelijk vastgoed met een culturele functie ontwikkelen of huisvesting ter beschikking stellen aan muziek- of sportverenigingen. Ook kunnen zij investeren in de publieke ruimte ter bevordering van recreatiemogelijkheden in de wijk (denk aan parken, pleintjes of sportvelden). Corporaties zijn immers bekend met de wereld van stenen en grondexploitatie en een bijdrage op dit terrein benut relevante expertise.

Het faciliteren van goede speel- en cultuurvoorzieningen en een juiste (her)inrichting van sport- en recreatiegebieden door corporaties ligt dus voor de hand. Maar welke aspecten spelen hierbij een rol?

“Er toe doen” als voorwaarde

In de vakgemeenschap riep sporthoogleraar Paul Verweel (Universiteit Utrecht) op om bij het thema vrije tijd op een andere manier naar de relatie corporatie-huurder te kijken. In plaats van als corporatie te roepen “het zijn onze huurders”, kunnen zij evengoed zeggen “wij zijn ook hun bestuurders”. Dit betekent dat het om meer gaat dan alleen de huurder-verhuurderrelatie, hetgeen een bredere legitimatie verschaft om juist als corporatie te investeren in sport- en recreatievoorzieningen. Anders dan bij de routes onderwijs en werk, profiteren de doelgroepen van corporaties immers directer van gedane investeringen. Mogelijkheden tot recreatie dragen immers bij aan een prettige woonomgeving. Volgens Verweel speelt vooral sport een niet te onderschatten rol. Verweel deed onderzoek naar de Krajicek Playgrounds (zie o.a. Verweel en Wolterbeek, 2011) en heeft ervaring als trainer van een voetbalteam in de aandachtswijk Hoograven in Utrecht. Uit zijn onderzoek blijkt dat het meedoen aan een sport(vereniging) zorgt voor een netwerk en bijdraagt aan de persoonlijke ontwikkeling door bijvoorbeeld de ontwikkeling van de fijne en grove motoriek, en een groter zelfvertrouwen en vertrouwen in de ander. Volgens Verweel kijken corporaties echter te veel vanuit het beleidsperspectief van sociale cohesie naar sport en stellen bijvoorbeeld als doel dat allochtonen en autochtonen samen moeten sporten. Voor kinderen is dit echter niet belangrijk, zij willen “het gewoon leuk hebben” en “er toe doen”.

Aanjagen of overnemen?

Een eerste (onderzoeksmatige) reflectie op het thema vrije tijd maakt dus duidelijk dat het objectieve begrip sociale stijging enigszins moet worden gerelativeerd. Sociale stijging gaat ook over zelfvertrouwen en sociaal kapitaal. Feitelijk zijn dit voorwaarden voor opwaartse mobiliteit. Om maatschappelijk te stijgen is het allereerst noodzakelijk dat bewoners (volwassenen of jongeren) het gevoel hebben dat zij er toe doen en daarbij gebruik kunnen maken van netwerken die er toe doen. En dit kan deels door sport, recreatie en culturele activiteiten worden gestimuleerd. Blijft de vraag in welke mate woningcorporaties hieraan moeten bijdragen. In de vakgemeenschap werd het project “Ajacied of niet?”, een samenwerkingsverband tussen Ymere en de voetbalclub Ajax, in dit verband wat kritisch bejegend. In het project wordt een opleidingsprogramma voor en door jongeren opgezet, waarbij de jongeren onder meer hun maatschappelijke stage uitvoeren in de wijk. Vanuit de vakgemeenschap werd de vraag opgeworpen of een corporatie zich wel zo sterk met een dergelijk project moeten bezighouden. Welk belang heeft een corporatie bij een dergelijk project en wat is voor hen de toegevoegde waarde? De financiële middelen die momenteel worden ingezet zijn immers huurdersgeld, dus waarom zou dat geld moeten worden uitgegeven aan middelbare scholieren? En worden dergelijke strategische beslissingen over de besteding wel afdoende aan huurders voorgelegd?

Ymere legitimeerde het project door te stellen dat talentontwikkeling niet altijd direct in de wijk plaats hoeft te vinden en dat je kinderen kan inspireren met dit soort projecten. Vooral binnen de wijkaanpak vindt Ymere talentontwikkeling van belang, mits dit kan worden vormgegeven met partners. Volgens Ymere bieden scholen in aandachtswijken niet altijd een uitgebreid programma van buitenschoolse activiteiten aan en ouders binnen de doelgroep van de wijkaanpak hebben zelf weinig te besteden aan sport of huiswerkbegeleiding. Zodoende wilde het met het project een tijdelijke aanjaagrol vervullen.

Bottom-up facilitering

De casus van de Kunstzone in Oud-Charlois Rotterdam illustreert dat in sommige gevallen een minimale beleidsinspanning van de kant van de corporatie al voldoende is om op het gebied van vrije tijd een bijdrage te leveren. In het geval van de Kunstzone gaat het om het tegengaan van culturele verschraving van de wijk. Een aantal jaren geleden zijn lege panden van de corporatie Woonstad in aandachtsgebied Oud-Charlois gekraakt door kunstenaars. De groep heeft bij de corporatie echter aangegeven huur in natura te willen betalen, bijvoorbeeld door verbouwingen aan het pand zelf uit te voeren. Woonstad stelde vervolgens een convenant op waarin opgenomen werd dat de kunstenaarsgroep investeert in de panden. De kunstenaars doen dus aan zelfbeheer maar bemoeien zich ook actief met de wijk. Zo hebben zij zelf getimmerde bankjes in de buitenruimte aangebracht. De opbrengst is volgens Woonstad terug te zien in een groter sociaal kapitaal: de groep legt verbindingen in de wijk. Er worden bijvoorbeeld activiteiten voor kinderen georganiseerd (onder andere de Kinderkunstroute), ateliers opengesteld en er is zelfs sprake van samenwerking met de plaatselijke moskee. De zone maakt lokaal verschil, menen de begeleiders vanuit Woonstad Jikke Vergragt en Mirjam Van Oosterhout, want de kunstenaars zijn "goede sociale leiders". Inmiddels is de Kunstzone uitgegroeid tot 300 woningen. Hierbij vindt overigens geen kapitaalvernietiging plaats voor de verhuurder. Woonstad kreeg de panden per slot van rekening niet verkocht.

22

Een beperkte facilitering van onderop kan dus al voldoende zijn om een groep geslaagde bewoners verbindingen te laten leggen met het kansarme deel van de wijk. Een soortgelijk sociaal potentieel is zichtbaar bij de Taekwondoschool Taekrosa in Hoograven Utrecht, in de vakgemeenschap toegelicht door eigenaar en Taekwondo instructeur Angelo Rosalia. Het groeipotentieel van deze sportvoorziening is reeds aanwezig - de school is zeer populair bij kinderen en jongeren. De vereniging geeft graag aandacht aan de kinderen in de wijk die oprecht willen sporten. De ouders gaan mee naar de training van hun kinderen en het gevoel heerst dat de vereniging "van de wijk is". Maar op dit moment staan er 60 kinderen op de wachtlijst vanwege een te krappe accommodatie. Rosalia is dan ook op zoek naar een grotere zaal om in te trainen, zodat meer kinderen de mogelijkheid krijgen aan te sluiten.

Een signaal uit de vakgemeenschap was dat er in het stedelijke ontwikkelingsbeleid vaak te weinig aandacht is voor dit soort minder hippe maar effectieve activiteiten. Expertpanellid Nathan Rozema (Labyrinth Advies) wees er bijvoorbeeld op dat er een wezenlijk verschil is met het cultuurhuis in de Utrechtse aandachtswijk Kanalenheiland. Volgens Rozema is dit een prima initiatief maar hebben de meeste bewoners er niet om gevraagd, terwijl de taekwondoschool van Rosalia meer leeft onder de bewoners en zodoende meer massa creëert. Om het sociale potentieel van de Taekwondoschool ten optimale te verzilveren zou een corporatie hier slechts geschikte accommodatie tegenover hoeven stellen. Een dergelijk succesvolle sportvereniging kan bovendien een goede ingang zijn voor het organiseren van aansluitende jeugdprojecten.

Conclusie vrije tijd: bottom-up, met top-down support passend motto

De route vrije tijd sluit directer aan op de kerntaken van woningcorporaties dan de thema's onderwijs en werk. Het mede faciliteren van goede speel- en cultuurvoorzieningen en een juiste (her)inrichting van sport- en recreatiegebieden door corporaties ligt meer voor de hand, omdat het bezit van corporaties (woningen en ander vastgoed) niet los kan worden gezien van die publieke ruimte. En anders dan bij de routes onderwijs en werk, profiteren de doelgroepen van corporaties directer van gedane investeringen, omdat met investeringen op vrijetijdsgebied ook een bijdrage wordt geleverd aan een prettig woonklimaat. Ook dit verschaft een bredere legitimatie om juist als corporatie te investeren in sport- en recreatievoorzieningen.

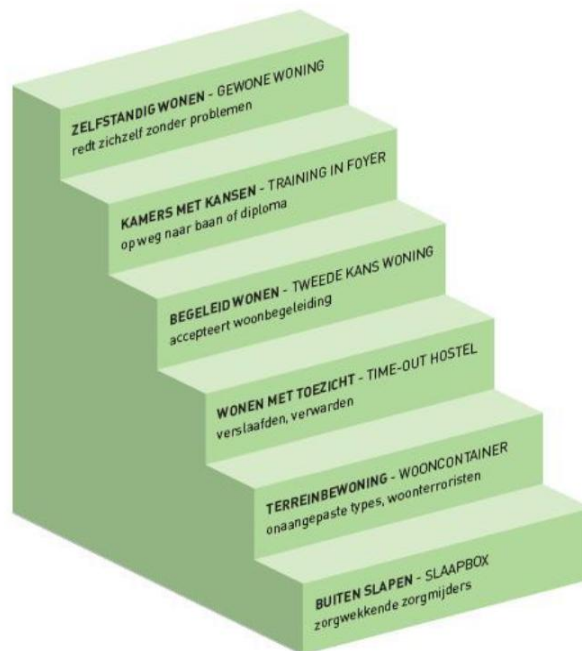
De neiging om van bovenaf conventionele cultuurcentra in achterstandswijken neer te zetten is echter niet altijd de meest efficiënte en meest doeltreffende strategie. Veel vrijetijds- en cultuurprojecten hebben de neiging een soort middenklasse-smaak te vertegenwoordigen. Doorgaans sluiten dergelijke activiteiten of centra echter weinig aan bij de belevingswereld van lagere inkomensgroepen en voelen bewoners als gevolg hiervan zich geen mede-eigenaar van hetgeen dat is gerealiseerd. Vooral de Kunstzone Oud-Charlois en de Taekwondoschool Rosalia laten zien dat voor het stijgingsdomein vrije tijd “Bottom-op met top-down support” een passender motto is.

2.4 Wonen

Ideaaltypisch kunnen voor de stijgingsroute “wonen” verschillende stappen worden onderscheiden. De VROM-raad ontwierp hiertoe de woonladder (zie *Stad & Stijging*, 2006: 39-40, en figuur 2). De laagste treden worden ingenomen door de meest kwetsbaren in de samenleving. Voor een dakloze kan een bed in een pension, een kamer in een opvanginstelling of een zelfstandige woonruimte binnen een begeleidwonen-project een positieverbetering zijn. Voorts zijn verschillende huishoudens aangewezen op illegale huisvesting, zoals particuliere woonpensions. Denk aan de Oost-Europese arbeidsmigranten in de grote steden. Voor hen is de stap naar legale huisvesting al een stap vooruit. De stap van huur naar koop wordt vaak als de meest zichtbare stap voorwaarts gezien. Het bezit van een eigen woning draagt bij aan vermogensvorming en geeft een gevoel van zekerheid. Binnen het koopedomein zijn vervolgens weer allerlei kleinere stappen te onderscheiden, bijvoorbeeld van klein naar groot of van een appartement naar een eengezinswoning met tuin. Ook de mogelijkheid te verhuizen naar een betere buurt kan worden gezien als een vorm van sociale stijging op de woonladder.

23

Paradoxaal genoeg hebben woningcorporaties juist op het terrein van wonen steeds minder speelruimte. Crises op de vastgoedmarkt, financiële ondersteuning voor in nood verkerende collega's, beperkende EU-wetgeving en de recentelijk door het Kabinet Rutte II ingevoerde verhuurdersheffing (een vorm van vermogensbelasting voor corporaties) hebben de macht en invloed van corporaties op de woningmarkt danig beperkt. In die zin kan de oproep van de VROM-raad om via gedifferentieerde woningtypes en milieus ontbrekende treden op woonladder in te vullen, niet meer ten volle door corporaties worden opgepakt. Zij kunnen of mogen dit in veel gevallen niet meer. Desondanks staan corporaties met betrekking tot de stijgingsroute “wonen” niet met lege handen. De ervaringen uit de vakgemeenschap illustreren dat woningbouwcorporaties met relatief weinig middelen en slimme tactieken bewoners toch stappen op de woningmarkt kunnen laten maken, of op zijn minst sociale daling kunnen voorkomen.

Figuur 2. De woonladder

Creatieve ingrepen op de woningmarkt

24

Woningbouwcorporaties mogen dan wellicht in hun fysieke investeringsruimte zijn beperkt, de vakgemeenschap laat zien dat voor het differentiëren van wijken kunstgrepen mogelijk zijn. Tegen de inperkende EU-wetgeving bracht woningcorporatie Ymere het idee van de woontickets in stelling. Sinds 1 januari 2011 moet 90 procent van alle sociale huurwoningen worden verhuurd aan huishoudens met een inkomen tot 33.614 euro. Vooral de lagere middeninkomens en ouderen die kleiner willen wonen (*empty nesters*), komen daardoor niet meer in aanmerking voor een sociale huurwoning. Hoewel Nederland recentelijk op dit punt bij de Europese Unie een uitzonderingspositie heeft bedongen (het ziet er naar uit dat in de toekomst niet tien, maar twintig procent van de woningen kunnen worden toegewezen aan middeninkomens) dreigt een groep sociale stijgers tussen wal en schip te vallen omdat zij vaak te rijk is om te huren maar te arm om te kopen. Met name in kwetsbare gebieden is het denkbaar dat sociale stijgers daardoor noodgedwongen de buurt moeten verlaten omdat ze er geen passende woning kunnen vinden. Met het “Woonticket Middeninkomens” helpt Ymere deze groep toch passende woonruimte te vinden door aan hen de prioriteit te geven via het eigen bezit. Huishoudens met een middeninkomen krijgen voorrang op vrije sector huurwoningen van Ymere met een huur vanaf € 664 tot € 950 per maand, en op koopwoningen tussen € 75.000 en € 250.000. Er is veel belangstelling voor de woontickets. Na anderhalf jaar rapporteerde Ymere liefst 6.000 inschrijvingen.

Wegnemen van buurtzorgen

De link met sociale stijging is op het eerste gezicht niet evident, maar indirect speelt een veilige, goed onderhouden en een enigszins esthetisch aansprekende buitenruimte een voorname rol in de sociale-stijgingsaspiraties van bewoners. Investeren in onderhoud van de publieke ruimte is dus eveneens een voorname alternatieve stijgingsstrategie op het domein van wonen. Menig onderzoek toont aan dat een verloederd straatbeeld gevoelens van sociale onveiligheid in de hand werkt (zie bijvoorbeeld Skogan, 1990 en recent in Nederland: Kleinhans en Bolt, 2010). Aan te nemen valt dat gevoelens van onveiligheid niet bevorderlijk zijn voor de sociale weerbaarheid, en dus kansen voor opwaartse mobiliteit beperkt. Hoe meer “kopzorgen en buurtzorgen”, hoe minder ruimte voor ontplooiing en hoe minder tijd en ruimte voor groei en vooruitkomen (Mulder, 2009).

Longitudinaal onderzoek van Veldboer e.a. naar de effecten van stedelijke vernieuwing in Hoogvliet Rotterdam wijst uit dat positieverbetering van kansarme huishoudens ook te maken heeft met het oordeel over de leefbaarheid van hun leefomgeving. Veldboer c.s. (2007: 3) concluderen in dit verband: "Als de wijk er in zijn geheel beter voorstaat dan is aan een voorwaarde voor individuele sociale stijging voldaan." Investeren in de openbare ruimte leidt bovendien tot waardecreatie. Onderzoek van Brouwer (2011) laat een sterk verband zien tussen de algemene score voor de buurtleefbaarheid en de gemiddelde woningwaarde op wijkniveau. Een punt erbij ten aanzien van de leefbaarheid genereert gemiddeld een extra waarde van 50.000 euro (zie Brouwer, 2011: 45). Door te investeren in de leefbaarheid van de publieke ruimte krijgt de vermogensopbouw van die bewoners die hun woning gekocht hebben dus een impuls (ook al is die impuls misschien bescheiden).

Een concreet voorbeeld uit de vakgemeenschap van een relatief goedkope revitaliseringsimpuls, is een experiment van de Alliantie met Collectief Particulier Opdrachtgeverschap (CPO). In probleemgebied Amsterdam Nieuw West heeft zich in de Klarenstraat in een jarenvijftigflat een groep kopers gevestigd die volgens de Alliantie de buurt zowel fysiek als sociaal nieuw leven inblazen. De kopers zijn geworven op een "rood" en "geel" woonprofiel, corresponderende met bewoners die "vitaliteit" en "harmonie" zoeken. Ten opzichte van de inrichting van de buurt neemt de groep initiatief. Interessant is bijvoorbeeld dat de kopers een nieuw park in gedachte hebben voor het pand dat zij hebben gekocht, terwijl dat voorheen nog niet door de woningcorporatie werd gezien als een plek die aangepakt zou moeten worden. De kopers komen niet uit de buurt, maar zoeken via het organiseren van straatactiviteiten wel verbinding met de buurt. Het zijn goeddeels eigengereide types tussen de 28 en 55 jaar, zonder thuiswonende kinderen. Velen zijn ondernemer of kunstenaar. CPO is niet de oplossing voor alles, betoogt de Alliantie, maar volgens projectleider Lisette Langerwerf zorgt het indirect toch voor sociale stijging omdat de buurt er esthetisch beter bijligt. De bewoners van de Klarenstraat zoeken ook contact met het kansarme deel van de wijk, en proberen hen te activeren op velerlei vlakken.

25

Wonen als vaardigheid

Een derde strategie, ten slotte, is het geven van voorlichting over het wonen zelf. Want wonen is ook een vaardigheid op zich. Het vereist onderhoud, het voeren van een efficiënte administratie, financiële planning en het prettig omgaan met burens en buurtgenoten. En net als in de buitenruimte kan het naar tevredenheid vertoeven *in* de woning als voorwaarde worden gezien voor prettig leven en persoonlijke ontplooiing. Vooral in kwetsbare wijken komt het woongenot en de persoonlijke ontplooiing van bewoners echter vaak in gevaar door huurschulden, vervuiling, vereenzaming, overlast of burenruzies. Recentelijk maken veel woningcorporaties dan ook weer gebruik van de diensten van de woonmaatschappelijk werker (*in-house* of *extern*). Tot in de jaren vijftig legde de woonmaatschappelijk werker - toen vaak woonopzichter genoemd - onaangekondigde bezoeken in volksbuurten af, vergezeld van talrijke ongevraagde adviezen. De opzichter spoorde aan tot zuinigheid en sparen, gaf tips over (het voeren van) de huishouding, controleerde of de kinderen naar school gingen en de man zijn werk deed (Van der Lans e.a., 2003). Tegenwoordig beperkt het woonmaatschappelijk werk zich veelal tot financiële en/of administratieve begeleiding en conflictbemiddeling.

De vakgemeenschap bracht verschillende corporatie-initiatieven voor het bevorderen van woonvaardigheden over het voetlicht. Eigen Haard presenteerde het project Woonwel, een methode om via woonbegeleiding huisuitzetting te voorkomen. Woonwel richt zich op een specifieke doelgroep: volwassenen met kinderen die door een grote huurachterstand op het punt staan te worden uitgezet, voor overlast zorgen en/of al meerdere keren op straat zijn gezet en in de problemen gekomen zijn. Het project heeft met slechts tien trajecten per jaar een beperkte omvang.

Voorwaarden zijn dat de mensen die in aanmerking komen mee willen werken en de huurder(s) in kwestie akkoord gaan met een bijlage aan het huurcontract met aanvullende afspraken. Bij het huishouden wordt onderzocht wat de oorzaak van de (financiële) problemen zijn, waarom zij dergelijk gedrag vertonen en hoe dat voorkomen kan worden. Het betreft een aanvullende interventie en komt pas in beeld nadat andere ingrepen (sociale incasso, vroeg erop af) niet hebben gewerkt. Bovendien moet er een uiterst ongewenste situatie dreigen, bijvoorbeeld dat er ook een kind op straat komt te staan. Het project boekt resultaat. Van de 25 trajecten moest slechts eenmaal worden overgegaan tot huisuitzetting. Daarnaast zijn er ook positieve neveneffecten zichtbaar. Volgens Eigen Haard brengt het voor de bewoner stabiliteit en zelfstandigheid, voor de woningcorporatie is er minder huurschuld en overlast. Daarnaast betekent de aanpak een concrete kostenreductie: een Woonwel traject is per saldo goedkoper dan een huisuitzetting. Uit discussies in de vakgemeenschap bleek wel dat het lastig blijft te bepalen wanneer de woningcorporatie wel of niet moet ingrijpen, maar volgens woordvoerder Petra Kulderij is zeker dat de groep “die tussen wal en schip valt bij zorgorganisaties” met deze aanpak geholpen kan worden.

26

Een aanpak waarbij problematische bewoners wel uit huis worden geplaatst, maar met beleid, is het Skaeve Huse van Wonenbreburg in Tilburg. Het Skaeve Huse (letterlijk vertaald: rare huizen) is een idee afkomstig uit Scandinavië om overlastgevend huishoudens te accommoderen. Op een rustige locatie in de stad zijn negen zelfstandige woonunits geplaatst. Het Skaeve Huse is een aanvulling op andere woonvormen en voorzieningen. Het huurcontract blijft op naam van de bewoner, en er is geen verplichte begeleiding. Wel vindt er dagelijks toezicht plaats door een huismeester. De woningcorporatie werkt hierin samen met hulpverlening, politie en burgers. Zo vindt er twee keer per jaar overleg plaats met omwonenden van de units. Volgens projectleider Yvonne Van de Braken van Wonenbreburg is er door dit project een einde gemaakt aan een aantal grimmige overlastsituaties, en bij een aantal bewoners kwam de hulpverlening zelfs weer op gang. Deze woonvorm blijkt bovendien geschikt voor meerdere doelgroepen. Zo wordt op dit moment via de Skaeve Huse eveneens onderdak geboden aan verslaafden.

Preventief woonbeleid

Het Woonwel project en de Skaeve Huse zijn in feite achteraf-interventies. Zij worden pas ingezet nadat een probleem is gesignaleerd c.q. geëscaleerd. Maar het toerusten van bewoners in woonvaardigheden kan ook preventief vorm krijgen. Zo heeft de Haagse corporatie Haagwonen het bieden van een stabiele thuisbasis (“ongestoord woongenot”) tot een van de kernpunten van haar primaire proces gemaakt. Haagwonen besteedt daarbij veel aandacht aan intakegesprekken met nieuwe huurders. Hierbij worden de (woon)vaardigheden van de klant in kaart gebracht en gewezen op hulpverlenende instanties en cursussen omtrent taal, werk en financiën. Ook heeft men – net als sommige andere woningcorporaties in Nederland - een Sociaal Incassobeleid opgezet ter voorkoming van huurachterstanden. Hierbij wordt heel direct en assertief contact gezocht met huurders die een beginnende huurachterstand hebben, betalingsregelingen afgesproken en contacten gelegd met instanties die de huurder kunnen helpen bij het oplossen van de financiële problemen. Haagwonen is van zins dit ook te gaan organiseren nadat het huishouden al een paar maanden in de nieuwe woning woont.

Ook de Wooncursus van corporatie Wooncompagnie past in een preventieve benadering. De wooncursus is een werkwijze voor corporaties om persoonlijk, preventief en pro-actief om te gaan met nieuwe huurders.

Kwetsbare starters, dat wil zeggen jonge starters, starters met begeleiding, statushouders⁴ en alleenstaanden na een langdurige relatie krijgen bij aanvang van hun wooncarrière informatie over wonen en woongedrag. De bedoeling van deze cursus is het preventief aanpakken van problemen, het woonplezier vergroten, het versterken van de buurtleefbaarheid en een kostenbesparing voor de woningcorporatie op de langere termijn. Om in aanmerking te komen voor de wooncursus moeten de toekomstige bewoners een korte vragenlijst invullen met stellingen als “ik verwacht mijn woning goed te kunnen onderhouden” of “ik kan goed met geld omgaan”. Door informatie te verzamelen over deze indicatoren, wordt vroeg gereageerd op eventuele zorgsignalen. Ook hebben corporatiemedewerkers daardoor direct betrokkenheid bij de nieuwe bewoners. Volgens Wooncompagnie is de wooncursus dan ook niet alleen een nuttig preventief instrument, maar bevordert het ook de communicatie tussen woningcorporatie en huurder.

Conclusie wonen: een logische route met enkele voorbehouden

Zodoende werd tijdens de vakgemeenschap de stijgingsroute “wonen” vanuit verschillende invalshoeken belicht. De tactieken die hierbij door corporaties werden gepresenteerd, laten zien dat hiervoor niet altijd grote investeringen nodig zijn. Hoewel de discussie over “kerntaken” bij dit thema niet van toepassing is (wonen is de kerntaak van corporaties), zijn er wel enkele restricties. Het nadeel van “achter de voordeur aanpakken” is dat zware behoeften van mensen vaak niet beantwoord kunnen worden. Woningcorporaties hebben niet altijd goede connecties met relevante zorginstellingen, waardoor een effectief hulpaanbod na signalering kan stranden in de uitvoering. Verkenningen van Hermanns e.a. (2010) en de Rekenkamer van Amsterdam (2010) laten zien dat men vaak onduidelijke doelstellingen hanteert waarbij de verschillende referentiekaders van de ketenpartners – corporaties, welzijn, zorg, gemeente – voor verwarring kunnen zorgen. Achter-de-voordeurinterventies zijn bovendien niet onomstreden. Hoe ver mag een corporatie (ongevraagd) ingrijpen in de privésfeer van bewoners? Tegelijkertijd zetten huisbezoeken weinig zoden aan de dijk als het alleen bij signalering en crisisinterventie blijft (zie Schelling en Lupi, 2010). Tot slot is het effect van achter-de-voordeurinterventies nog onduidelijk. Hoewel de betrokken corporaties in de vakgemeenschap op korte termijn vaak een positieve uitwerking signaleren, concluderen de verschillende onderzoeksrapporten die recentelijk op dit terrein zijn verschenen dat sociaaleconomische verbetering als gevolg van huisbezoeken moeilijk meetbaar is vanwege de vele factoren die hierbij een rol spelen en omdat echte positieve verbetering vaak pas op de lange termijn zichtbaar is.

27

Tot slot is scepsis geboden over de zeggingskracht van het eigenwoningbezit als indicator van sociale stijging, vooral in achterstandsgebieden. Vanzelfsprekend kan een gedifferentieerder woonmilieu sociale stijgers beter faciliteren. Maar de aanname dat het kopen van de eigen woning op zichzelf een prikkel geeft tot sociale stijging is minder plausibel. Onderzoek van het OTB (TU Delft) wijst uit dat huurders die overgingen tot eigenwoningbezit niet altijd een wooncarrière maken (Elsinga e.a., 2008). Ervaringen met speciale koopregelingen voor huurders in Rotterdam-Zuid onderstrepen dit. De huurders die al sociaal gestegen waren, bezegelden dit met koop. Maar de “noodkopers” daalden juist, hetgeen bovendien ten koste ging van het onderhoud en een drukkend effect had op de leefbaarheid van de buurt (zie ook Uyterlinde e.a., 2007: 41).

⁴ Statushouders zijn diegenen die op grond van de wet als vluchteling zijn toegelaten, een voorwaardelijke vergunning tot verblijf hebben gekregen of, indien hun verzoek tot verblijf in Nederland is afgewezen, op grond van humanitaire redenen toch verblijf wordt verleend.

Een en ander ondermijnt het pleidooi van de VROM-raad om via koop-huurarrangementen zittende huurders sociaal te laten stijgen. Eigenwoningbezit lijkt eerder het gevolg van opwaartse mobiliteit dan de oorzaak ervan.

3. Conclusies

De gewenste bijdrage van woningcorporaties op sociaal gebied staat al enkele jaren ter discussie. Veelal richt het debat zich op de vraag of een corporatie naast het investeren in stenen ook mag investeren in mensen, en zo ja, in welke mate. Het mag geen verbazing wekken dat de vakgemeenschap in dit verband een veelheid aan standpunten en gewenste toekomstscenario's opleverde. Dit laat onverlet dat uit de veelheid van informatie rode draden zijn te ontwarren. Met betrekking tot het thema van sociale stijging zullen we achtereenvolgens iets zeggen over het concept sociale stijging zelf (hoe bruikbaar is dit begrip?), de relevantie van de vier routes (zijn ze alle vier even legitiem?) en de manier waarop woningbouwcorporaties hun sociale investeringen organiseren (hoe is dit te typeren en hoe effectief zijn belichte activiteiten?). De conclusies gebruiken we vervolgens als opmaat voor de aanbevelingen in deel 4.

3.1 Over het concept sociale stijging

Lange tijd was niet sociale stijging maar sociale cohesie de trend in het grootstedelijke beleid. Sinds het verschijnen van het WRR-rapport *Vertrouwen in de buurt* (2005) werden achterstandswijken overspoeld met projecten die contacten tussen bewoners moesten bevorderen, netwerken moesten verstevigen of tot overbrugging moesten leiden tussen sociale klassen, etnische groepen of generaties. Dit sterke geloof in sociale cohesie is in feite te bestempelen als een stille ideologie, een begrip afkomstig van de bestuurskundigen Van Montfort e.a. (2012). Het omvat een onuitgesproken gedeelde visie die met grote vanzelfsprekendheid doorwerkt in de vormgeving van beleid en openbaar bestuur. Aan die visie liggen vervolgens allerlei aannames ten grondslag. Meer sociale samenhang zou bijvoorbeeld het actief burgerschap bevorderen, interetnische beeldvorming verbeteren en een gunstige invloed hebben op de buurtleefbaarheid. Ook het recentere sociale-stijgingsdenken transformeert zich nu gestaag tot een stille ideologie. Als we het begrip verbinden met de kenmerken die Van Montfort e.a. eraan toeschrijven, ontstaat het volgende beeld:

29

1. Er wordt met grote vanzelfsprekendheid een visie gepresenteerd op wat een goede burger is (een goede burger is een sociaal stijgende burger).
2. De onderliggende keuzes en redeneringen blijven onuitgesproken (het belang van sociale stijging wordt zelden geëxpliciteerd, relevante noties worden voorondersteld).
3. Er zijn ook alternatieve visies mogelijk, maar deze blijven onbediscussieerd (bijvoorbeeld: in veel gevallen is het voorkomen van sociale daling belangrijker dan sociale stijging).

De besproken voorbeelden uit de corporatiesector maken het mogelijk de stille ideologie van sociale stijging te benoemen, te analyseren en waar nodig te problematiseren. Kijken we naar het eerste ideologische kenmerk, dan blijkt dat het sociale-stijgingsdenken een nogal normatieve en eenzijdige kijk op burgerschap met zich meebrengt. Sociale stijging wordt al snel tot geloofsartikel verheven ("een goede burger is een sociaal stijgende burger"). Voor veel bewoners op achterstand geldt echter dat hun reikwijdte beperkt is, hun stijgingspotentieel is opgebruikt of dat zij eenvoudigweg niet over stijgingsaspiraties beschikken.

Een geforceerde benadering van de positieverbetering van bewoners kan daardoor averechts uitpakken. Illustratief zijn de speciale koopregelingen voor huurders in achterstandswijken. Lange tijd werd het onder gunstige voorwaarden aanschaffen van het eigen huis als een vanzelfsprekend middel gezien voor sociale stijging. Recent onderzoek maakt echter duidelijk dat dit een al te rooskleurige voorstelling van zaken is. Elsinga e.a. (2008: 5) concluderen dat 'er nauwelijks sprake [is] van een stijging van opleidingsniveau of inkomen bij huurders die hun huurhuis kopen'.

Met betrekking tot het tweede stille ideologische kenmerk - onderliggende keuzes en redeneringen blijven onuitgesproken – kunnen we stellen dat het sociale-stijgingsdiscours doortrokken is van de niet-geëxpliciteerde als "vanzelfsprekend" aangenomen vooronderstellingen. Ook de corporatiesector is hier allerminst immuun voor. Bijna altijd gaat het om niet uitgeschreven argumentaties die in verkorte vorm gepresenteerd worden. Enkele hypothetische voorbeelden zijn: "Onze corporatie helpt mensen vooruit!", "Wij staan voor emancipatie!", "Wie zegt dat onze cliënten niks kunnen?". We herkennen hier de geest van Barack Obama ("Yes we can!") waar we in de inleiding aan refereerden. De verzwegen premissen of aannames waarop deze uitspraken berusten, zijn weliswaar plausibel, maar niet per definitie waar. In de retorica heet die onderliggende argumentatie een enthymeem. Een enthymeem van het sociale-stijgingsdenken ziet er bijvoorbeeld als volgt uit:

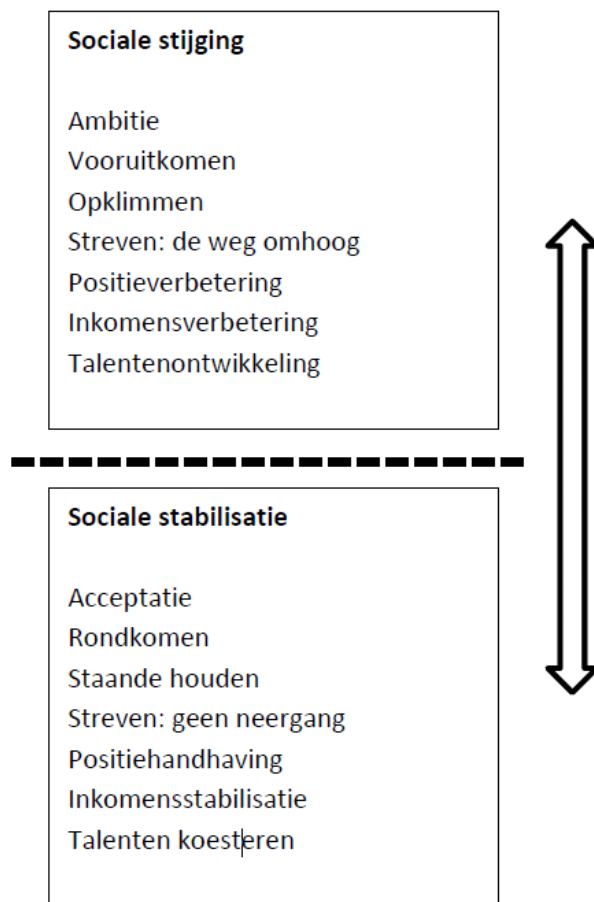
- Stappen vooruit zetten is altijd goed. (discutabel).
- Dit project helpt bewoners stapjes vooruit te maken. (discutabel).
- Ergo: het is een goed project, dus we financieren het als corporatie.

Een ander voorbeeld:

- Mensen zijn altijd te verbeteren. (discutabel).
- Deze cliënt is geen nummer, maar een mens! (onweerlegbaar waar).
- Ergo: onze cliënten zijn te verbeteren, dus we financieren het project dat dit beoogt.

30

Tot slot zijn er rond het thema sociale stijging ook alternatieve visies mogelijk, maar deze blijven veelal onbediscussieerd (het derde kenmerk van een stille ideologie). De vakgemeenschap heeft bijvoorbeeld laten zien dat in de kwetsbare delen van de stad, het lineaire sociale-stijgingsdenken van permanente vooruitgang enigszins moet worden gerelativeerd. In veel gevallen gaat het veeleer om het voorkomen van neergang, dan om het bevorderen van opwaartse mobiliteit. Sociale stabilisatie in plaats van stijging dus. Daarmee is niet gezegd dat het streven naar positieverbetering zinloos is (vanuit een stabiele situatie is het bovendien makkelijker stijgen), maar het biedt wel tegenwicht aan al te ambitieuze doelstellingen of naïeve denkbeelden hieromtrent. Voorbeelden van stabilisatiemaatregelen zijn de huidige corporatie-initiatieven rond het bevorderen van woonvaardigheden (Woonwel, Skaeve Huse, Sociaal Incassobeleid, de Wooncursus). Dergelijke aanpakken zijn veelal meer gericht op een nuchtere voorkoming van neergang dan op het ruimte maken voor "stijgingsaspiraties". Onderstaand begrippenschema verbeeldt deze alternatieve visie.

Figuur 3. Sociale stijging en sociale stabilisatie

Bovenstaande figuur maakt duidelijk dat deze alternatieve visie niet haaks staat op activiteiten die meer exclusief gericht zijn op sociale stijging. Beide visies sluiten elkaar niet uit. Er is grensverkeer over en weer (klimmen en dalen). Zo is het de ervaring van veel medewerkers uit de maatschappelijke opvang dat sommige buitenslapers hun leven op orde krijgen en weer terugkeren in werksituaties. Maar hetzelfde geldt voor de omgekeerde route. Relatief geslaagde werknemers kunnen zichzelf na een mislukte carrière terugvinden op een slaapzaal van het Leger des Heils (zie bijv. het boek *De nieuwe arme* van S. Meyer, 2012). Daarom is het devies: vrije val stoppen, stabiliseren en dan pas weer omhoog kijken.

In de vakgemeenschap bleek dat het concept van sociale stijging voor veel corporaties een bruikbaar aansluitingspunt vormt dan sociale cohesie. Waar het resultaat van sociale cohesieprojecten vaak weinig tastbaar is, gaat het bij sociale stijging tenminste om het concreet vooruit helpen van bewoners, om positieverbetering en kan het ook via individuele aanpakken gestalte krijgen. Daarnaast sluit het goed aan bij het DNA van woningbouwcorporaties: zoals eerder aangegeven is het verheffen van achterstandsgroepen nauw verbonden met de eigen ontstaansgeschiedenis. Dit maakt dat corporaties zich thuis lijken te voelen bij dit begrip.

Niettemin heeft de vakgemeenschap de vanzelfsprekendheid van het sociale-stijgingsdenken aan de orde gesteld: een goede burger is niet per se een sociaal stijgende burger, het beleid maakt soms te zeer gebruik van retorische simplificaties en er zijn ook alternatieve visies denkbaar.

3.2 Over de relevantie van de vier routes

De VROM-raad schreef haar rapport natuurlijk niet exclusief voor de corporatiesector. In die zin hebben de vier stijgingsroutes, uitgezonderd wonen, al op voorhand iets geforceerds. Wat moet een corporatie met onderwijs? Of met werkgelegenheid? Of met vrije tijd? Tot voor kort beschikte de sector echter over ruime middelen. Ook kregen corporaties door de politiek jarenlang een grote maatschappelijke verantwoordelijkheid toegeschoven. Corporaties zouden de belangrijkste speler zijn in de wijkaanpak (zie het WRR-rapport *Vertrouwen in de buurt*, 2005). Dit vertrouwen in corporaties en de vrijheid die zij als gevolg hiervan genoten, stond een kritische beoordeling van de vier stijgingsroutes lange tijd in de weg. Momenteel wordt de handelingsvrijheid van corporaties echter weer ingesnoerd, en kampt de sector met grote financiële tekorten. De tijd is daarom rijp voor een herbezinning op de relevantie van de vier routes. De analyses uit de vakgemeenschap geven munitie om hun vanzelfsprekendheid tegen het licht te houden.

Onderwijs

Een analyse van de stijgingsroute onderwijs illustreert dat woningcorporaties op dit terrein weliswaar veel *kunnen* doen, maar niet per definitie veel *moeten* doen. Er worden scholen gebouwd, cursussen gesponsord en opleidingstrajecten uitgezet maar het is de vraag in hoeverre een corporatie zich hier mee bezig moet houden. Die vraag wordt vooral voortgedreven door legitimatiekwesties.

Corporatiemiddelen worden grotendeels onttrokken aan huurdersgeld. Maar het verband tussen de investering enerzijds (het bieden van onderwijs) en het primaire belang van het gros van de huurders anderzijds (prettig wonen), wordt bij een al te grote of ongerichte bijdrage aan onderwijsinitiatieven te ver uit elkaar getrokken. Vooral daar waar het educatie betreft waar ook andere doelgroepen dan huurders van (kunnen) profiteren. Denk aan de middelbare-schoolcampussen of opleidingen voor werklozen. Bovendien gaat het bij het bouwen van scholen en het beschikbaar stellen van huisvesting al gauw enkel om de vorm. Investeren in schoolvoorzieningen is prijzenswaardig maar dit zegt nog niets over de kwaliteit van het onderwijs, iets waar een woningbouwcorporatie geen invloed op heeft. Of zoals expertpanellid Reinout Kleinhans (TU Delft) het in de vakgemeenschap verwoordde: "In het gebouw moet het gebeuren, het gebouw zelf is bijzaak." Ook al staat er dus een mooi schoolgebouw, het blijft ongewis of daarmee ook een bijdrage is geleverd aan de ontplooiing van kansarme bewoners.

32

Werk

Voor de stijgingsroute werk gelden soortgelijke kanttekeningen, hoewel er meer dan bij onderwijs sprake lijkt van een betere match. Zo heeft de vakgemeenschap laten zien dat corporaties beschikken over intern potentieel voor het bieden van werkgelegenheid aan kansarme bewoners. De klussendiensten, buurtbeheerbedrijven en onderhoudsploegen van corporaties blijken goed te verbinden met de (technische) vakopleidingen van bijvoorbeeld ROC's. Door het aanbieden van werkervaringsplaatsen verhogen corporaties voor deze jongeren de kansen op de arbeidsmarkt. Alle discussies over de kenniseconomie ten spijt, kampt Nederland immers met een nijpend tekort aan technische vakkrachten. Voor de werkactivering van volwassenen lijken de kaarten minder gunstig geschud. Hier blijven de activiteiten van corporaties enigszins steken in het grijze gebied van ontplooiing en het stimuleren van zelfredzaamheid.

Vanuit sociaal oogpunt zijn dit nobele doelstellingen. Maar men kan onvoldoende beargumenteren in hoeverre bewoners hiermee concrete stappen maken op de maatschappelijke ladder. Tot slot legde de vakgemeenschap evenals bij het thema onderwijs, ook bij het thema "werk" enkele legitimatiekwesties bloot. Waarom zouden corporaties hulpverleners voor probleemgezinnen moeten financieren (wijkcoaches Enschede)? Wie zegt dat een corporatie moet bemiddelen tussen vraag en aanbod op de

lokale arbeidsmarkt (Sleutels voor Kansen)? En waarom zou een corporatie de taak van het reïntegratiebedrijf moeten overnemen (Activeringscentrum Holendrecht)? Het feit dat op deze vragen geen eenduidig antwoord is te geven, is op zichzelf al een indicatie dat corporaties ook bij de route werk kampen met een legitimatieprobleem.

Vrije tijd

Bij het thema “vrije tijd” verdwijnt het legitimatieprobleem al meer naar de achtergrond. De prestaties van een woningcorporatie dienen immers niet louter te worden afgemeten aan het aantal woningen dat wordt verhuurd, maar gaan ook over de mate waarin huurders een prettig woonklimaat wordt geboden. Daarmee raakt het thema vrije tijd dichter aan de oorspronkelijke taakstelling van corporaties dan de eerste twee thema's. Zeker in achterstandswijken vindt vrijetijdsbesteding voor een groot deel plaats in de publieke ruimte, en die besteding moet geacommodeerd worden. De VROM-raad wees er in dit verband op dat vooral in dichtbevolkte stadswijken de ruimte om buiten te spelen onder druk is komen te staan, waardoor vooral kinderen worden belemmerd in hun ontwikkeling. Ook een verschraving van culturele voorzieningen in achterstandswijken is niet bevorderlijk voor de horizonsverruiming van kansarme bewoners. Woningbouwcorporaties kunnen bijgevolg maatschappelijk vastgoed met een culturele functie ontwikkelen of huisvesting ter beschikking stellen aan muziek- of sportverenigingen. Ook kunnen zij investeren in de publieke ruimte om recreatiemogelijkheden in de wijk te bevorderen (denk aan parken, pleintjes of sportvelden). Corporaties zijn immers bekend met de wereld van stenen en grondexploitatie en een bijdrage op dit terrein benut relevante expertise. Het faciliteren van goede speel- en cultuurvoorzieningen en een juiste (her)inrichting van sport- en recreatiegebieden door corporaties ligt dus meer voor de hand. En anders dan bij de routes onderwijs en werk, profiteren de huurders directer van gedane investeringen, hetgeen eveneens een bredere legitimatie verschaft om als corporatie te investeren in sport- en recreatievoorzieningen.

33

Wonen

Het thema “wonen”, ten slotte, behoeft op eerste gezicht geen enkele legitimatie. Wonen is immers de kerntaak van woningcorporaties. Maar wanneer wonen wordt gezien als sociale-stijgingsroute verdient het wel degelijk enige aandacht. De oproep van de VROM-raad om via gedifferentieerde woningtypes en milieus ontbrekende treden op woonladder in te vullen, kan niet meer ten volle door corporaties worden opgepakt. Zij kunnen of mogen dit in veel gevallen niet meer. Crises op de vastgoedmarkt, financiële ondersteuning voor in nood verkerende collega's, beperkende EU-wetgeving en de recentelijk door het Kabinet Rutte II ingevoerde verhuurdersheffing (een vorm van vermogensbelasting voor corporaties) hebben de macht en invloed van corporaties op de woningmarkt hiervoor te zeer beperkt. Desondanks staan corporaties met betrekking tot de stijgingsroute “wonen” niet met lege handen. De ervaringen uit de vakgemeenschap illustreren dat woningbouwcorporaties met relatief weinig middelen en slimme tactieken toch bewoners stappen kunnen laten maken op de woningmarkt, of op zijn minst sociale daling kunnen voorkomen. Zie bijvoorbeeld de Woontickets Middeninkomens, ervaringen met Collectief Particulier Opdrachtgeverschap en de diverse initiatieven rond het bevorderen van woonvaardigheden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat corporaties rond dit thema meer zelfvertrouwen en een groter zelfbewustzijn etaleren dan bij de eerste drie thema's.

Corporaties lijken ook meer trefzeker te opereren wanneer sociale-stijgingsinitiatieven vanuit het kerndomein wonen worden gestart. Van daaruit kunnen immers altijd nog zijpaden worden ingeslagen naar de andere domeinen (in deel 4 gaan we hier dieper op in).

De vier routes op waarde geschat

Concluderend kunnen we stellen dat op alle vier de stijgingsroutes corporaties in staat zijn een bijdrage te leveren. Maar de legitimatie van bepaalde handelingen neemt af naarmate de kerntaak wonen verder uit het zicht verdwijnt. De route onderwijs lijkt in dit verband nog het meest problematisch. Het thema werk laat zich eveneens ongemakkelijk aanmeten, hoewel zich hier al meer natuurlijke verbindingen aandienen met het primaire proces van corporaties (denk bijvoorbeeld aan het bieden van stagemogelijkheden). Het stijgingsdomein “vrij tijd” voegt zich nog het gemakkelijkst in de sociale activiteiten van corporaties. Vrijtijdsactiviteiten hebben een directere link met de woonomgeving - zeker in achterstandswijken - en gedane investeringen op dit vlak komen hierdoor bovendien directer ten gunste van de huurders.

3.3 Over het organiseren van sociale investeringen

In het voorgaande is vooral ingegaan op *wat* corporaties kunnen doen aan sociale stijging. In deze paragraaf gaan we dieper in op *hoe* zij dit (kunnen) doen. Op welke manier organiseren corporaties hun sociale investeringen? Welke begrippen en handelingsperspectieven spelen daarbij een rol? En hoe effectief en efficiënt zijn belichte activiteiten?

Dimensies van sociale investeringen

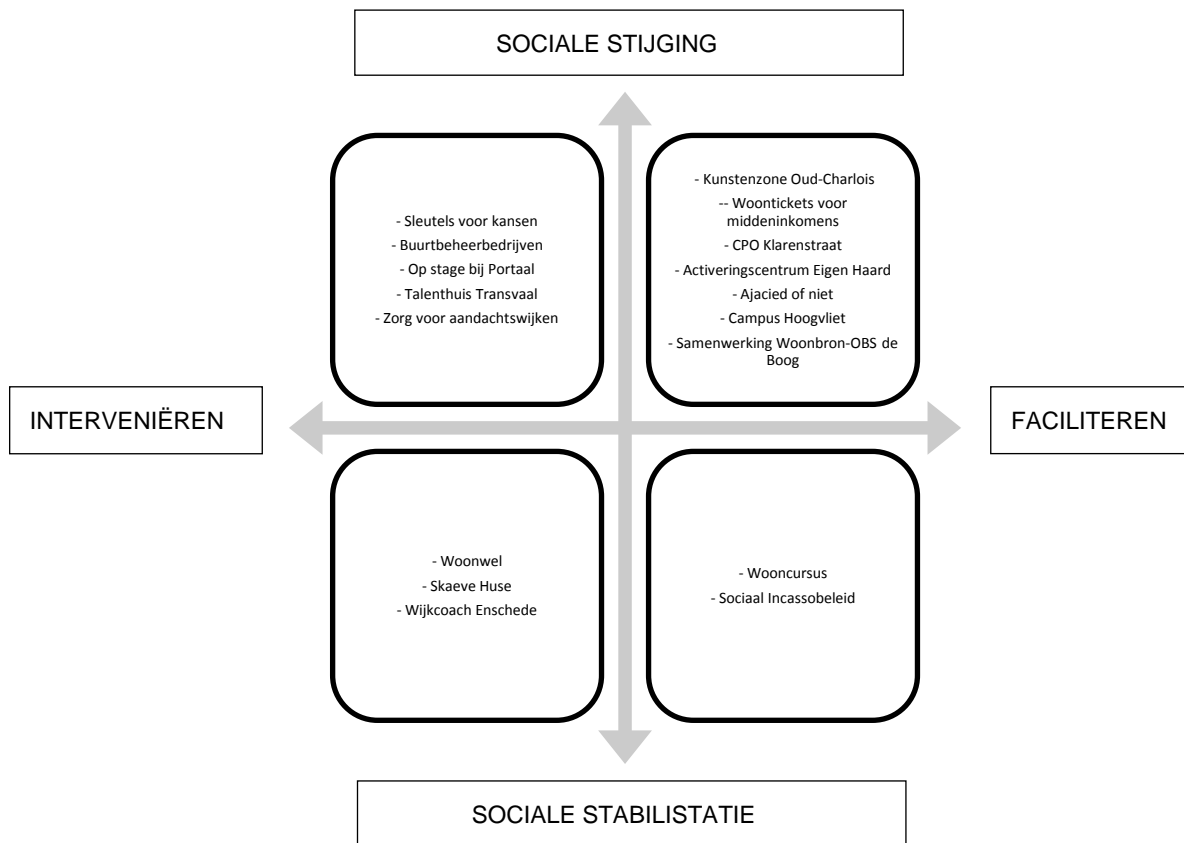
34

We kunnen de verschillende initiatieven van woningcorporaties typeren aan de hand van een assenstelsel (zie figuur 4). Verschillende eerder besproken inzichten, principes en concepten komen hierin terug. In kwadrant 1 (linksboven) vinden we de interventies sec gericht op sociale stijging. Dit betreffen concrete, relatief vastomlijnde aanpakken die tot doel hebben een omschreven doelgroep vooruit te laten komen. Voor deze categorie geldt dat er op een directe manier een specifieke groep bewoners wordt onderworpen aan een vooraf gedefinieerde aanpak. Voorbeelden uit de vakgemeenschap zijn het project Sleutels voor Kansen, de buurtbeheerbedrijven en het Talenthuis Transvaal. In kwadrant 2 (rechtsboven) komen de faciliterende sociale-stijgingsinitiatieven aan bod. Het betreft hier geen vastomlijnde aanpakken maar juist relatief flexibele initiatieven waarmee corporaties voorwaarden proberen te scheppen voor opwaartse mobiliteit. Voorbeelden van faciliterende initiatieven uit de vakgemeenschap zijn de Kunstenzone Oud-Charlois, de Woontickets voor middeninkomens en de Campus Hoogvliet. Voor deze projecten geldt dat men op *indirecte* wijze een *generieke* groep mensen hoopt te bereiken. In tegenstelling tot het kwadrant van interventies, ligt hier minder op voorhand vast hoe het doel van sociale stijging precies moet worden bereikt. Kenmerkend voor dit kwadrant is ook dat – anders dan in kwadrant 1 - het handelingsinitiatief zowel bij de corporatie als bij de bewoners kan liggen. De Kunstenzone Oud-Charlois is in dit verband een illustratief voorbeeld. De lege panden van Woonbron werden gekraakt door kunstenaars, maar Woonstad organiseerde hier vervolgens gerichte ondersteuning bij om het sociale potentieel van hun vestiging optimaal te verzilveren.

Kwadrant 3 (linksonder) zijn de interventies gericht op sociale stabilisatie in plaats van stijging. Hier is niet vooruitkomen, maar rondkomen het primaire doel. Dergelijke interventies zijn dus vooral gericht op positiehandhaving, inkomensstabilisatie of het voorkomen van neergang.

Voorbeelden uit de vakgemeenschap zijn het Woonwel-project om huisuitzettingen te voorkomen, de Skaeve Huse en de Wijkcoaches voor kansarme huishoudens in Enschede. Tot slot bevat kwadrant 4 (rechtsonder) faciliterende activiteiten gericht op sociale stabilisatie. Kenmerkend voor dit kwadrant is

dat niet zozeer wordt ingegrepen om de situatie te stabiliseren, maar dat daartoe gunstige condities worden gecreëerd. De initiatieven uit deze categorie zijn dan ook meer preventief van aard. Voorbeelden zijn de Wooncursus die risicofactoren bij starters signaleert en de verschillende varianten van sociaal incassobeleid die corporaties momenteel voeren.

35

Figuur 4. Sociale investeringen van corporaties schematisch verbeeld

Benadrukt moet worden dat bovenstaand schema een ideaaltypische weergave is. Het is bedoeld als ordeningsprincipe dat de verschillende richtingen, tactieken en sociale handelingen van corporaties visueel maakt. In werkelijkheid kunnen de grenzen tussen de kwadranten diffuus zijn. De dimensies van de assen "sociale stijging – stabilisatie" en "intervenieren – faciliteren" moeten dan ook eerder worden gezien als continuüm dan als tegenpolen. Initiatieven kunnen zich op verschillende plekken van de continua bevinden. Een activiteit hoeft bijvoorbeeld niet louter gericht te zijn op stijging dan wel stabilisatie, en bepaalde aanpakken kunnen in elkaar overvloeien. Zo kan informatie verkregen uit sociaal incassobeleid (facilitering) leiden tot concrete ingrepen in de woonsituatie (intervenieren). Ook impliceert het schema geenszins dat de verschillende activiteiten enkel door corporaties kunnen of moeten worden uitgevoerd. Het project Woonwel bijvoorbeeld, wordt weliswaar geïnitieerd door de corporatie maar de interventie zelf wordt gepleegd door het maatschappelijk werk. Bij de facilitering van sociale stijging worden bovendien vaak afspraken gemaakt met verschillende wijkpartners (zie bijvoorbeeld de Campus Hoogvliet).

Zijn sociale investeringen effectief en doelmatig?

Wat zegt dit alles over de effectiviteit en doelmatigheid van de belichte aanpakken? Op basis van ervaringen uit de vakgemeenschap moeten we concluderen dat een kritische reflectie op de werkzaamheid van de eigen aanpak vaak nog ontbreekt. Corporaties houden graag vast aan hun lopende projecten. Maar dit wordt eerder voortgedreven door persoonlijk enthousiasme dan door solide argumentatie over de effectiviteit of doelmatigheid van de methoden. (Is daadwerkelijk vooruitgang geboekt of neergang voorkomen? En was de activiteit de investering waard?) Reeds eerder concludeerde het DSP-rapport *Tussen droom en daad* (2010) dat de doelen van sociale-stijgingsprojecten waarin corporaties participeren vaak een hoog ambitieniveau hebben, maar in het algemeen vaag zijn in hun concrete beschrijving. Welk effect precies wordt beoogd, blijft vaak onduidelijk. Ook lopen in de meeste projecten verschillende doelstellingen door elkaar heen. Gaat een bepaald project bijvoorbeeld daadwerkelijk om vooruitkomen of heeft het eerder betrekking op het vergroten van de sociale samenhang in de wijk? De onduidelijke en meervoudige doelformuleringen maken het lastig om opbrengsten nauwkeurig te evalueren.

Daar komt bij dat goedbedoelde projecten ook ongewenste neveneffecten kunnen sorteren. Projecten moeten niet verworden tot “fatale remedies” (Engbersen, 2009). Bij grote vastgoedprojecten met een maatschappelijk doel ontbreekt het bijvoorbeeld vaak aan een gerichte visie, waardoor zaken uit de hand kunnen lopen. Wat wil de corporatie precies bereiken met de voorziening? En verhouden de kosten zich wel tot de gewenste baten? De woon-georiënteerde interventies vertonen eveneens blinde vlekken als gaat om effectiviteit. Vooral langetermijneffecten blijven ongewis. Bovendien kleven er morele aspecten aan het ingrijpen in de privésfeer, die in de corporatiewereld soms nog onvoldoende aandacht krijgen. Tot slot is het raadzaam nog eens kritisch te kijken naar de zachtere kant van sociale stijging. Zelfvertrouwen en sociaal kapitaal mogen dan voorwaarden zijn voor opwaartse mobiliteit, maar dat inzicht mag niet als excuus worden gebruikt om een oriëntatie op concrete resultaten achterwege te laten. Nogal wat corporaties uit de vakgemeenschap bedienden zich echter van het zelfvertrouwen-argument om de vraag te ontwijken of hun project nu daadwerkelijk bijdroeg aan positieverbetering of het voorkomen van neergang. Het is dus belangrijk voor corporaties om, zeker in de huidige politieke en economische context, zichzelf een spiegel voor te houden. We roepen niet op tot het beëindigen van sociale-stijgingsprojecten, maar houden wel een pleidooi om doelen beter te formuleren, resultaten vast te leggen en te investeren in effectmetingen.

4. Aanbevelingen

In de jaren 2005-2010 kreeg in het beleid van het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VROM) en later Wonen, Wijken en Integratie (WWI) het begrip ‘sociale stijging’ een centrale plaats. Gezaghebbende adviesraden ondersteunden deze visie (bijvoorbeeld de VROM-raad en de WRR). Corporaties herkenden en omarmden dit concept, juist ook omdat het aan de basis staat van hun ontstaan. Sociale stijging was vertrouwd en tegelijkertijd ook nieuw, omdat het een fris geluid vertegenwoordigde als alternatief voor het dominante sociale-cohesiedenken van die dagen. De achterliggende jaren hebben corporaties geleerd dat “stijging” en “verheffing” weerbarstige praktijken zijn en dat positieverbetering niet voor iedereen is weggelegd. Nu is het dominante beleidsparadigma “terug naar je kerntaken”. Maar ook hier past een reflexieve houding. “Terug naar je kerntaken” betekent namelijk niet dat er geen uitdacht meer kan zijn voor sociale stijging. Het is juist de opgave om aandacht voor sociale stijging een plaats te geven in de eigen kerntaken en zo elementen van het oude beleidsparadigma in te lijven in het nieuwe.

Vanuit de bevindingen van de vakgemeenschap formuleren we hier enkele aanbevelingen. Gezien het zelfbewustzijn van corporaties en de diversiteit van de sector is het niet onze bedoeling corporaties tot in detail voor te schrijven hoe zij hun sociale werkwijze moeten aanpassen. Wel reiken we perspectieven aan voor de doorontwikkeling van beleid gericht op positieverbetering of juist handhaving. We gebruiken met opzet het woord “perspectieven” want het gaat ons meer om aanbevelingen die een alternatief gezichtspunt voorstaan (een andere manier van kijken naar een bestaande situatie), dan om concrete suggesties voor de bedrijfsvoering. Juist het attenderen op nieuwe, reflectieve zienswijzen lijkt ons in het huidige tijdsgewricht waardevol, ook om te voorkomen dat corporaties van de ene in de andere beleidsmodus stappen. Om de socioloog Niklas Luhmann te citeren: “Pas wanneer de waarnemer een stap terug doet om zijn eigen perspectief te bekijken, kan hij de gevolgen van zijn oorspronkelijke keuze kritisch tegen het licht houden.”⁵

37

4.1 Verweef sociaal-stijgingsbeleid in primair proces (stop de projectencarrousel)

Het DSP-rapport *Tussen droom en daad* (2010) liet zien dat ook corporaties bij het signaleren van een maatschappelijk probleem – in dit geval een tekort aan stijgingskansen in achterstandswijken - al snel in de projectreflex schieten (probleem = project). Maar investeren in maatschappelijk vastgoed, ruimte maken op de woningmarkt, onderhoud van de semi-publieke ruimte en het optuigen van een sociaal incassobeleid zijn zaken die corporaties structureel kunnen uitvoeren. Hiervoor hoeft geen slinger te worden gegeven aan de projectencarrousel. Dit plaatst de discussie over “sociaal investeren” en “beperkte middelen” in een ander daglicht. Veelal wordt het uitvoeren van de kerntaken door corporaties en het sociaal investeren conceptueel tegenover elkaar gezet, als zouden beide perspectieven elkaar uitsluiten. Door de financiële en politieke hervormingen die de sector momenteel ondergaat zouden corporaties volgens sommigen niet meer in staat zijn om ook op sociaal gebied actief te zijn, zo luidt vaak de bijbehorende klacht.

⁵ Het Nederlandstalige citaat van Luhmann is ontleend aan: P. van Dam (2011: 15). *Staat van Verzuiling. Over een Nederlandse mythe*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Maar als onze analyse een ding aantoont, dan is het wel dat corporaties zich prima tot hun kerntaken kunnen beperken, zónder dat zij daarbij hun sociale gezicht hoeven te verliezen. Van stages bij buurtbeheerbedrijven tot kunstzones en van wooncursussen tot collectief opdrachtgeverschap: keer op keer blijkt dat voor het vooruithelpen van bewoners geen aparte projecten hoeven te worden opgezet.

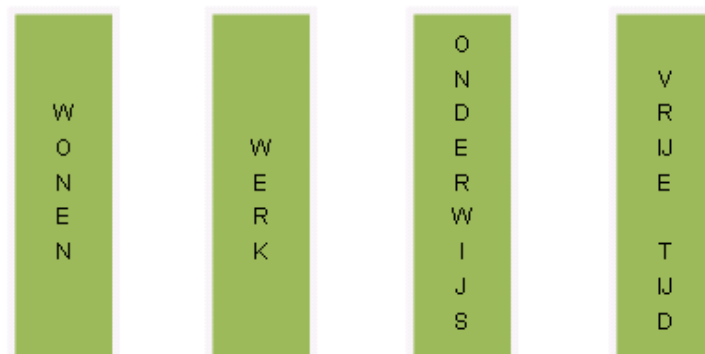
Sociaal-stijgingsbeleid is dus niet iets wat per se buiten de kerntaken van corporaties moet worden gezocht. Evenmin is het iets wat er bovenop komt. Het maakt er al onderdeel van uit. En indien een corporatie scherp kijkt naar het eigen primaire proces, onthullen zich legio mogelijkheden om dit met beperkte middelen vorm te geven. Ons pleidooi bestaat er dan ook uit sociaal stijgingsbeleid zoveel mogelijk in het primaire bedrijfsproces te verweven, in plaats van als corporatie voor elk sociaal doel steeds aparte activiteiten op te zetten of te sponsoren. Hoe dit er concreet uitziet, kan per corporatie en wijk verschillen. Het schema gepresenteerd in paragraaf 3.3 kan hierbij dienen als orderingsprincipe, en de praktijkcasussen uit de vakgemeenschap als inspiratie. Met die input kunnen keuzes scherper worden gesteld. In sommige gevallen zal interveniëren meer resultaat opleveren, in andere gevallen is een afzijdige houding gericht op ondersteuning meer opportuun (faciliteren). En waar in de ene situatie flink kan worden ingezet op vooruitgang, leent een andere situatie zich wellicht meer voor stabilisatie. Maar steeds is het uitgangspunt: welke mogelijkheden liggen er al binnen ons eigen primaire proces?

4.2 Volg zoveel mogelijk de stijgingsroute “wonen” en neem van daaruit zijpaden

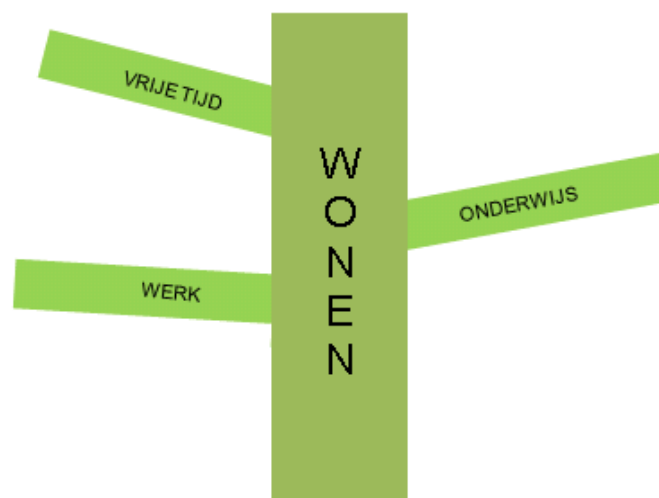
38

De vier stijgingsroutes van de VROM-raad worden veelal los van elkaar beschouwd. In deze zienswijze staan de thema's onderwijs, werk, vrije tijd en wonen als aparte pijlers naast elkaar. In het gebouw van sociale stijging vormen zij de fundering. Het ontwerp van de vakgemeenschap zelf is hiervan een goede weergave: per stijgingsroute werd een aparte bijeenkomst belegd. De vraag is echter of in de volkshuisvesting aan alle stijgingsroutes hetzelfde gewicht moet worden toegekend. Zoals uit onze analyse blijkt, kampen corporaties bij de thema's onderwijs, werk en vrije tijd met een legitimatieprobleem. Helemaal nu de sector door krimpende middelen en een kritische politiek transparanter verantwoording moet afleggen over waar het wel en niet in investeert. Vooral de thema's onderwijs en werk wringen in dit verband steeds meer.

In lijn met de eerste aanbeveling pleiten we er dan ook voor anders tegen de vier thema's aan te kijken. In plaats van ze als aparte routes te zien, die afzonderlijk moeten worden gevolgd, lijkt het ons zinvoller om “wonen” als hoofdweg te nemen om van daaruit zijpaden in te slaan naar de andere drie routes. Op deze manier wordt het legitimatieprobleem enigszins omzeild, zonder dat corporaties hun bijdragen op de thema's onderwijs, werk en vrije tijd helemaal moeten loslaten. Corporaties lijken ook meer trefzeker te opereren wanneer sociale-stijgingsinitiatieven vanuit het kerndomein wonen worden gestart. Daarbij is het zaak dat steeds de verbinding wordt gezocht met het *eigen* werkterrein, de *eigen* lokale context en de *eigen* bedrijfscultuur. Dus liever een stage voor wijkjongeren bij het eigen buurtbeheerbedrijf dan een cursus voor werklozen. Liever het opknappen van een trapveldje in de buurt met veel eigen bezit dan het sponsoren van een sportpark aan de stadsrand. En liever een experiment met krakende kunstenaars in de eigen aandachtswijk dan investeren in een cultuurcentrum in de binnenstad. Onderstaande figuren verbeelden deze wisseling van perspectief rond de vier stijgingsroutes.

Figuur 5. Dominante zienswijze stijgingsroutes

Figuur 6. Alternatieve zienswijze stijgingsroutes

4.3 Formaliseer de interventies, informaliseer de facilitering

In bestuurskundige termen verhoudt een woningcorporatie zich op twee manieren tot haar huurders: enerzijds via een formele relatie, anderzijds via een informele relatie. Bij de eerste relatievorm gaat het om zakelijke aspecten en ligt de macht grotendeels bij de corporatie. Als de situatie daarom vraagt kan een woningbouwcorporatie bijvoorbeeld lichte of zware vormen van dwang toepassen. Een voorbeeld van lichte dwang is een corporatie die van haar huurders eist dat zij de woning in goede staat houden, en boetes oplegt indien dit niet gebeurt. Een voorbeeld van zware dwang is een corporatie die met huisuitzetting dreigt wanneer een huurder betalingsachterstanden heeft of voor structurele overlast zorgt. Bij de informele relatievorm gaat het veeleer om niet-zakelijke aspecten en ligt de macht meer bij de huurder. Er zijn kwesties die weliswaar het belang van een corporatie dienen, maar zich niet laten afdwingen. Bijvoorbeeld in hoeverre bewoners op straat prettig met elkaar omgaan, in hoeverre er sprake is van onderling hulpbetoon of in hoeverre het portiek wordt schoongehouden.

Met het oog op sociale stijging/stabilisatie is het onderscheid tussen formaliteit en informaliteit belangrijk. In paragraaf 3.3 is gebleken dat de sociale-stijgingsactiviteiten van corporaties qua uitvoering zich bewegen langs twee dimensies: interveniëren en faciliteren. Bij interveniëren gaat het

om concreet ingrijpen om stijging te bevorderen of daling te voorkomen, bij faciliteren om het creëren van gunstige condities daartoe. Om die twee strategieën te optimaliseren, is het zaak dat bij het interveniëren corporaties vooral hun *formele* relatie met de huurder benutten, maar bij het faciliteren juist de *informele* kant van relatie laten prevaleren. Ter illustratie van dit punt verwijzen we naar twee casussen uit de vakgemeenschap: het project Woonwel van Eigen Haard en de Kunstzone Oud-Charlois van Woonstad.

Het project Woonwel voorkomt sociale daling feitelijk door een vorm van dwang toe te passen: de huurder heeft de keus tussen medewerking aan het begeleidingstraject of op straat komen te staan. Het is niet moeilijk voor te stellen voor welke optie de bewoner doorgaans zal kiezen. De formele relatie die Eigen Haard met de huurder onderhoudt wordt dus benut om het hogere doel van sociale stabilisatie te bereiken. De casus van de Kunstzone in Oud-Charlois (Woonstad) is een mooi voorbeeld van informele facilitering. Niet-zakelijke aspecten in de relatie tussen corporatie en huurder voeren hierin de boventoon. In plaats van *top-down* een culturele voorziening te implementeren, wordt met de kunstzone aangesloten bij een initiatief van onderop. Hierdoor voorkomt de corporatie dat zij zich van haar huurders vervreemdt, wordt de eigen ondersteuning tot een minimum beperkt (de kunstenaars doen immers vooral aan zelfbeheer) en worden meer natuurlijke verbindingen in de wijk gelegd. De specifieke strategieën van Eigen Haard en Woonbron zijn misschien niet een-op-een kopieerbaar voor andere corporaties. Daarvoor verschillen lokale omstandigheden te zeer. Maar de Woonwel-casus en de Kunstzone leggen wel een denkwijze en manier van handelen bloot die in de vormgeving van sociaal stijgingsbeleid van grote waarde kan zijn: formaliseer de interventies, informaliseer de facilitering.

40

4.4 Handel uit welbegrepen eigenbelang en dat van de huurders

In de sociale investeringen van woningcorporaties speelt ook een stuk eigenbelang mee. Lage-inkomenshuishoudens en de lagere middenklasse - traditionele doelgroepen in de volkshuisvesting - zullen in de toekomst minder aanspraak kunnen maken op verzorgingsstaatarrangementen en financiële vangnetten van de overheid. Bewoners in kwetsbare wijken zullen hier de gevolgen van gaan merken. In die zin is het ook in het belang van corporaties om bewoners sociaal te laten stijgen of te stabiliseren: hoe meer huurders financieel op eigen benen kunnen staan en hoe meer perspectief zij zien in de toekomst, hoe prettiger het sociaal leefklimaat in wijken met veel corporatiebezit. Kosten van het wijkbeheer, onderhoud en management zijn hierdoor op termijn beter beheersbaar. Denk ook aan de eventuele daarmee gepaard gaande waardevermeerdering van het vastgoed.

Maar dat eigenbelang is ook gediend bij een realistische bedrijfsvoering. Als laatste aanbeveling zouden we dan ook willen oproepen tot gematigdheid op sociaal gebied. Corporaties doen er verstandig aan zich niet te veel bezig te houden met problematiek of doelgroepen die ver buiten hun invloedssfeer liggen. In het verleden heeft de sector in dit opzicht wellicht te veel solidariteit betoond. Geen sociaal project of er was wel een corporatie bij betrokken. Maar wie solidair is met iedereen, is solidair met niemand. Sociale investeringen moeten geen schot hagel worden. Dus liever kleinschalig dan grootschalig. Liever saai dan sexy. Liever *bottom-up* dan *top-down*. Liever een huismeester dan een wijkcoach. Liever aansluiten bij het bestaande dan iets nieuws verzinnen. En liever met weinig middelen een tastbaar resultaat, dan met veel middelen een ongewisse uitwerking. Maar bovenal impliceert deze zienswijze dat gedane investeringen primair ten goede komen aan het belang van de huurders. Aan hen ontlene corporaties nog altijd hun bestaansrecht.

5. Epiloog: passende ambities

“Passende ambities” is de titel die we aan deze publicatie hebben gegeven. Passende ambities zijn nodig in een tijd van economische crisis, waarin de buitenwereld - de overheid voorop - woningcorporaties minder speelruimte laat. De crises op de vastgoedmarkt, financiële ondersteuning voor in nood verkerende collega's, beperkende EU-wetgeving en de recentelijk door het Kabinet Rutte II ingevoerde verhuurdersheffing (een vorm van vermogensbelasting voor corporaties) hebben de macht en invloed van corporaties op de woningmarkt danig beperkt. Deze context vraagt van de kant van corporaties, zeker waar het gaat om het ondersteunen van sociale-stijgingsprojecten, een gepast én realistisch antwoord. Niemand zit te wachten op luchtfietserij. Waar huurders, kopers, overheden en andere partijen in de volkshuisvesting én het wijkenbeleid wél op zitten te wachten, zijn realistische ambities. “Ambitie” is het tweede centrale woord van de titel. We hebben kunnen vaststellen dat die ambitie er is tijdens de verschillende sessies van de vakgemeenschap. We hebben ook kunnen vaststellen dat onder corporaties de idealen van verheffing en sociale stijging nog steeds levend zijn en dat corporaties deze idealen zich niet zomaar laten afpakken. Het is een beetje gedragen gezegd de ziel van hun werk. Op dit moment neemt men gemakkelijk de formulering “terug naar je kerntaken” in de mond en veelal bedoelt men dan dat corporaties zich voortaan louter dienen te beperken tot het bouwen en beheren van woningen voor mensen met weinig geld. In deze publicatie nemen we bewust deze formulering niet in de mond. Wij spreken van “het primaire proces”. In dit primaire proces is aandacht voor sociale stijging te verankeren. Aandacht voor sociale stijging is niet iets nieuws of modieus, maar iets dat onlosmakelijk verbonden is met de geschiedenis van corporaties. Wij verdedigen in deze publicatie dat sociale stijging in de domeinen van wonen en vrije tijd een vanzelfsprekende plaats heeft, en een minder vanzelfsprekende in de domeinen van werk en onderwijs. Niettemin kunnen corporaties in de laatste twee domeinen ook van betekenis zijn, maar die rol is beperkt en altijd nauw verbonden met hun primaire proces. Het gaat hier kortom om “passende ambities”. Meer dan ooit zijn ze nodig in het wijkenbeleid en in de volkshuisvesting.

Geraadpleegde literatuur

Beekers, W., *Het bewoonbare land. Geschiedenis van de volkshuisvestingsbeweging in Nederland*. Amsterdam, Boom, 2012.

Bool, M., Onduidelijk, onvoldoende en grote verschillen. Achter de voordeur-aanpak ontbeert systematiek. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 3-2011, 16-19.

Bovens, M. en A. Wille, *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam, Prometheus, 2011.

Brouwer, J., De cultuur van de wijk: over effectmeting van cultuurprojecten en cultuurprogramma's. In: S. van Dommelen, S. Ketelaars en T. Metze (red.), *De kracht van cultuur. Effectieve cultuurimpulsen in de wijk*. Den Haag, NICIS Institute, 2011.

CBS, *Jaarrapport integratie*. Den Haag, Centraal Bureau voor de Statistiek, 2010.

CBS, *Armoedesignalement 2011*. Den Haag, Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011.

Dommelen, van S., Ketelaars S., en T. Metze (red.), *De kracht van cultuur. Effectieve cultuurimpulsen in de wijk*. Den Haag, NICIS Institute.

Elsinga, M. e.a., *Een eigen huis, een beter leven?* Rotterdam, SEV, 2008.

43

Engbersen G., *Fatale remedies. Over onbedoelde gevolgen van beleid en kennis*. Amsterdam, Pallas Publications, 2009.

Engbersen G., en R. Engbersen, *De slimme corporatie*. Utrecht, MITROS, 2011.

Engbersen, R., e.a., *Tussen zelfsturing en paternalisme. Inhoud geven aan empowerment in achterstandswijken*. Utrecht: MOVISIE, 2008.

Fischer, J. A., *The Welfare Effects of Social Mobility*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 93, OECD Publishing, 2009.

Groenendijk, J., M. de Groot en M. van der Gugten, *Sociale stijging: tussen droom en daad*. Delft, Platform Corpovenista / SEV, 2010.

Hermanns, J., M. van Daalen en C. Felix, *Doeltreffendheid in de frontlijn. Een vooronderzoek naar de effecten van de achter de voordeur-aanpak in Amsterdam*. Amsterdam, Kohnstamm Instituut, 2010.

Herweijer, L., Grenzen aan de opwaartse opleidingsmobiliteit? In: A. van den Broek, R. Bronneman-Helmers en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010*, Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010.

Kleinhans, R. & G. Bolt, *Vertrouwen houden in de buurt. Verval, ervaring en collectieve zelfredzaamheid in stadsbuurten*. Delft/Den Haag, OTB/NICIS, 2010.

Klok, P.J., B. Denters en M. Oude Vrielink. *Sociale stijging in Velve-Lindenhof. Effecten van het werk van de wijkcoaches*. Universiteit Twente, 2012.

Lans, J. van der, N. Medema & M. Råker. *Bemoeien werkt. Naar een pragmatisch paternalisme in de sociale sector*. Amsterdam, De Balie, 2003.

Lupi, T. & D. Schelling. *Eerste hulp bij sociale stijging. Een literatuuronderzoek naar 'achter de voordeur'-aanpakken*. Den Haag, NICIS Institute, 2010.

Meyer, S. *De nieuwe arme. Blijven lachen in tijden van nood*. Amsterdam: Bertram + de Leeuw Uitgevers, 2012.

Montfort, C. van, A. Michels & W. van Dooren. *Stille ideologie. Onderstromen in beleid en bestuur*. Den Haag, Boom-Lemma, 2012.

Mulder, K. *Buurtbewoners in balans*. Den Haag, Ministerie van VROM/WWI, 2009.

Mulder, K. 'Niet iedereen hoeft omhoog'. 09-09-2010 www.socialevraagstukken.nl, 2010.

44

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Nieuwe ronden, nieuwe kansen. Sociale stijging en daling in perspectief*. Den Haag, RMO, 2011.

Rekenkamer Stadsdelen Amsterdam. *Achter de voordeur in Amsterdam*. Amsterdam, gemeente Amsterdam, 2010.

Schelling, D. & T. Lupi. Achter de voordeur moet meer zijn dan signaleren. Studie laat zien: de aanpak is meer gebaseerd op onderbuikgevoelens dan op effect. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 3, 2010, 8-11.

Schoonhoven, van R., *Amsterdamse leerlijnen in beeld*. Amsterdam, Max Goote, 2008.

Skogan, W. G., *Disorder and Decline: Crime and the Spiral of Decay in American Cities*. New York: the Free Press, 1990.

Snel, E., Sociale ongelijkheid en etniciteit. Nieuwe vragen voor de sociologie? In: G. Engbersen en J. de Haan (red.), *Balans en toekomst van de sociologie*, (p.185-198), Amsterdam, Pallas Publications, 2006.

Tolsma, J. en M.H.J. Wolbers, *Naar een open samenleving? Recente ontwikkelingen in sociale stijging en daling in Nederland*. Den Haag, RMO, 2010.

Uitermark, J., *Niet verspreiden maar vooruit. Over het beperkte nut van sociale menging bij het oplossen van sociale problemen*. Osmosecollege, Lux Nijmegen, 2005.

Uyterlinde, M. e.a., *Kiezen voor de stad. Kwalitatief onderzoek naar de vestigingsmotieven van de allochtone middenklasse*. Den Haag, Ministerie van VROM / Wonen, Wijken en Integratie, 2007.

Veldboer, L., e.a., *In beweging brengen en richting geven: Herstructurering en sociale stijging in Hoogvliet*. Hoogvliet, Drukkerij Plusprint, 2007.

Verweel, P. & Wolterbeek, M. *De alledaagse kracht van sport*. Amsterdam, SWP, 2011.

VROM-raad. *Stad en stijging. Sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing*. Den Haag, VROM-raad, 2006.

WRR, *Vertrouwen in de buurt*. Den Haag, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2005.